

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи

Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Освітня програма «Соціальна робота.
Практична психологія»
Спеціальність: 231 Соціальна робота

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня "магістр"

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК МЕТОД
ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ**

НАГОРНИЙ Ігор Михайлович

Науковий керівник:

канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки і соціальної
роботи

Новгородський Руслан Григорович

Рецензенти: канд. пед. наук, доцент
кафедри соціальної педагогіки і
соціальної роботи

Сватенков Олександр Васильович

канд. пед. наук, доцент кафедри
соціальної педагогіки і соціальної
роботи **Останіна Ніна Степанівна**

Допущено до захисту завідувач
кафедри доктор пед. наук,
проф. _____ Лісовець О.В.
" _____ " _____ 2020 р.

Ніжин – 2020

АНОТАЦІЯ

НАГОРНИЙ Ігор Михайлович. Соціально-педагогічний тренінг як метод профілактики правопорушень серед підлітків : магістерська робота. Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2020. 90 с.

У магістерській роботі проаналізовано сутність основних понять наукового дослідження: соціально-педагогічний тренінг, профілактика, правопорушення. Подано характеристику провідним методам соціально-педагогічного тренінгу. Розкрито зміст соціальної профілактики як напряму роботи соціального працівника.

Також в роботі проведено емпіричне дослідження рівня використання соціально-педагогічного тренінгу у профілактичній роботі соціального працівника, рівень якості здійснення профілактичної діяльності.

Ключові слова: тренінг, соціально-педагогічний тренінг, підліток, соціальна профілактика, правопорушення, девіантна поведінка, інтерактивні методи.

ANNOTATION

Nahorny Igor. Socio-pedagogical training as a method of crime prevention among teenagers: master thesis. Nizhyn Gogol State University. 2020. 90 p.

The master's thesis analyzes the essence of the basic concepts of scientific research: socio-pedagogical training, prevention, delinquency. The characteristic of leading methods of social and pedagogical training is given. The content of social prevention as a direction of work of a social worker is revealed.

Also in the work an empirical study of the level of use of socio-pedagogical training in the preventive work of a social worker, the level of quality of preventive activities.

Key words: training, social and pedagogical training, teenager, social prevention, delinquency, deviant behavior, interactive methods.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ СОЦІАЛЬНИМ ПРАЦІВНИКОМ.....	10
1.1. Сутність основних понять наукового дослідження: соціально-педагогічний тренінг	10
1.2. Характеристика провідних методів роботи в умовах тренінгу	19
1.3. Соціальна профілактика як напрям діяльності соціального працівника.....	33
Висновки до першого розділу	41
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ У ПРОФІЛАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	42
2.1. Дослідження рівня використання соціально-педагогічного тренінгу у профілактичній роботі соціального працівника	42
2.2. Результати емпіричного дослідження	47
2.3. Рекомендації соціальним працівникам / соціальним педагогам щодо використання соціально-педагогічного тренінгу як методу профілактики правопорушень для підлітків.....	57
Висновки до другого розділу	64
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

Сьогодні проблема правопорушень неповнолітніх залишається однією з гострих проблем українського суспільства. Над пошуком шляхів її вирішення працює широке коло фахівців різних наукових галузей: кримінології, юриспруденції, психології, педагогіки, соціальної педагогіки, соціології, правознавства тощо.

Щодня підлітки в Україні скоюють понад 100 злочинів, у тому числі одне вбивство або злочин із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, одне зґвалтування, два-три розбійні напади, вісім пограбувань, сімдесят крадіжок приватного та державного майна. За даними офіційного сайту МВС України станом на кінець 2013 року кількість скоєних злочинів неповнолітніми становила 16 626 тис., порівняно з 2012 роком, коли цей показник був 14 238 тис., динаміка зростання очевидна [37].

Серйозну занепокоєність викликають якісні показники: зниження віку неповнолітніх правопорушників, зростання жорстокості, зухвалості під час скоєння проступків та злочинів, поява в структурі злочинності неповнолітніх таких кримінальних явищ, як вбивства та розбійні напади.

Серед актуальних завдань, що стоять перед нашим суспільством сьогодні, безумовно, є пропаганда здорового способу життя, зниження росту правопорушень серед дітей та молоді і підвищення ефективності профілактики цих правопорушень.

Зростаюча соціальна значимість проблеми профілактики молодіжної злочинності переконує у необхідності наукового обґрунтування соціальної роботи, що сприятиме підвищенню ефективності профілактики протиправної поведінки неповнолітніх, визначенню змісту, форм і методів запобігання правопорушень підлітків у діяльності соціального працівника у загальноосвітніх навчальних закладах.

Проблему профілактики правопорушень підлітків активно досліджували і досліджують зарубіжні та вітчизняні вчені.

Теоретичні положення соціально-педагогічної роботи із школярами

висвітлено у дослідженнях Т. Алексєєнко, І. Башкатова, Б. Братуся, І. Зверєвої, А. Капської, Ю. Клейберга, В. Кондрашенко, Г. Лактіонової, О. Личко, Л. Міщик, В. Оржеховської, Н.Пихтіної, А. Сиротенко, Т. Федорченко, В. Целуйко.

Психолого-педагогічні аспекти профілактики правопорушень підлітків розроблялись у дослідженнях М. Алемаскіна, О. Змановської, Л. Зюбіна, В. Кондрашенка, П. Лєсгафта, Н. Максимової, І. Невського, С. Немченка, Т.Титаренка та ін.

В Україні дослідженням профілактики правопорушень підлітків займалися О. Ємець, В. Єрьоменко, Г. Кашкар'єв, Н. Квітковська, І. Козубовська, Г. Мін'ковський, С. Немченко, В. Оржеховська, Є. Петухов, О.Пилипенко, Г. Пономаренко, О. Сєверов, В. Татенко, Т. Федорченко, М. Фіцула, Ю. Янченко та ін.

Особливості використання тренінгових технологій у соціальній роботі були присвячені роботи Т. Авельцева, Г. Бєвз, О.Бєзпалько, І. Вачков, В.Гаврилюк, О. Главник, І. Дичківська, Л. Животовська, І. Зверєва, Г. Лактіонова, С. Мельник, Б. Паригін, Р. Тур, С. Страшко, Л. Тютья та інші.

Серед важливих завдань соціальної роботи в Україні є підготовка фахівців соціальної сфери як творчих, креативних спеціалістів, які використовують у своїй профілактичній діяльності інтерактивні методи роботи. Вирішення цієї проблеми передбачає соціально-педагогічне обґрунтування змісту й методів профілактичної роботи. Сьогодні всі заклади соціальної сфери готові впроваджувати сучасні інноваційні технології, які й забезпечували б виконання такого роду завдань.

Все далі частіше соціальні працівники відчують потребу у застосуванні інтерактивних технологій, щоб забезпечити особистісний підхід до кожного отримувача соціальних послуг. Використання інтерактивних методів у соціальній роботі дає змогу змінювати ставлення отримувача соціальних послуг до самого процесу соціальної роботи, тому що саме тоді клієнт стає співавтором діяльності соціального працівника.

Соціальні працівники, які в організації своєї роботи надають пріоритет створенню здорового мікроклімату в колективі, гуманізації міжособистісних відносин, сприяють реалізації здібностей кожного отримувача соціальних послуг, захисту його інтересів, організації дозвілля, включенню в соціальну корисну діяльність та інше.

Сьогодні не можна уявити собі практичної діяльності соціального працівника без різних методів групової роботи з різними категоріями отримувачів соціальних послуг. Одним з таких методів є активне соціальне навчання соціально важливим навичкам яке реалізується у формі групових тренінгів.

Впровадження тренінгових технологій у соціальну сферу надасть змогу не лише ефективно вирішувати соціально-психологічні проблеми клієнтів, а й завдяки розвитку додаткових можливостей, здібностей і мотивації сприятиме формуванню їхньої готовності до самостійного подолання подібних проблем у майбутньому. Водночас вивчення особливостей та специфіки застосування тренінгових технологій у соціальній роботі з клієнтськими групами надасть можливість оптимізувати та вдосконалити діяльність установ соціальної сфери.

На сучасному етапі розвитку соціальної роботи широко застосовуються інноваційні методи в профілактичній роботі соціального працівника й одним із цих методів є тренінг та заняття з елементами тренінгу.

Виходячи з актуальності ми обрали тему нашого наукового проекту як *«Соціально-педагогічний тренінг як метод профілактики правопорушень серед підлітків»*.

Об'єкт – профілактика правопорушень серед підлітків

Предмет – зміст соціально-педагогічного тренінгу у профілактичній діяльності соціального працівника.

Мета – теоретично розкрити зміст соціально-педагогічного тренінгу та практично розробити рекомендації щодо його використання у профілактиці правопорушень серед підлітків.

Завдання:

1. Теоретично проаналізувати зміст основних понять.
2. Розкрити зміст соціально-педагогічної профілактики як напряму роботи соціального працівника.
3. Дослідити рівень використання соціально-педагогічного тренінгу у профілактичній роботі соціального працівника.
4. Розробити рекомендації соціальним працівникам щодо використання соціально-педагогічного тренінгу у профілактичній роботі з підлітками.

Методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, систематизація, узагальнення психолого-педагогічної, соціально-педагогічної та соціологічної літератури для розкриття змісту основних понять;

- *емпіричні*: анкетування, констатувальний експеримент з метою вивчення реального стану рівня використання соціально-педагогічного тренінгу роботи фахівців соціальної сфери; збір інформації від фахівців закладів; вивчення документації – звітів, індивідуальних планів, конспекти заходів та ін.

- *статистичні* (кількісна та якісна обробка даних) для визначення статистичної значущості отриманих у ході експерименту результатів.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає в тому, що уточненні змісту поняття «соціально-педагогічний тренінг», його особливості, ознаки.

Практичне значення дослідження полягає у можливості застосування основних положень, висновків та дослідження у професійній діяльності соціальних працівників / соціальних педагогів різних закладів соціальної сфери. Запропоновані рекомендації можуть бути використанні при роботі соціальних працівників / соціальних педагогів з особами девіантної поведінки.

Апробація дослідження відбувалася у доповідях та виступах на

науково-практичних конференціях:

1. Участь у щорічній Конференції молодих науковців НДУ імені Миколи Гоголя. *«Соціально-педагогічний тренінг як метод профілактики правопорушень серед підлітків»*. НДУ імені Миколи Гоголя, 13-22 травня Ніжин, 2020. р.

2. Участь у IV Міжнародній науково-практичній конференції *«Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення»*. *Соціально-педагогічний тренінг у профілактиці правопорушень серед підлітків*. НДУ імені Миколи Гоголя, Ніжин, 30 квітня 2020 р.

3. Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція *«Модернізація професійної підготовки менеджерів»*. *«Соціально-педагогічний тренінг в роботі соціального педагога»*. НДУ імені Миколи Гоголя. Ніжин, 21 жовтня 2020 р.

4. Участь у III Міжнародній науково-практичній конференції *«Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери»*. *«Партнерська взаємодія у роботі з дітьми індіго»*. НДУ імені Миколи Гоголя, 24 листопада 2020 р. Ніжин, 2020.

– наукових публікаціях:

1. Нагорний І.М. Соціально-педагогічний тренінг у профілактиці правопорушень серед підлітків. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції* (30 квітня 2020 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 247 с, С.60-62.

2. Нагорний І.М. Партнерська взаємодія у роботі з дітьми індіго. Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (24 листопада 2020 р., м. Ніжин) / За заг. ред. О. В. Лісовця та С. О. Борисюк. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 173 с., С.157-159.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох

розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (73 джерела) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 90 сторінок, з них 62 сторінки – основного тексту.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ СОЦІАЛЬНИМ ПРАЦІВНИКОМ

1.1. Сутність основних понять наукового дослідження: соціально-педагогічний тренінг, правопорушення

На сьогодні в соціально-педагогічній науці слово «тренінг» широко використовується у професійній діяльності соціальних працівників. Частіше всього в науковій літературі можна віднайти такі підходи щодо визначення тренінгу як певного шаблону узагальнених принципів діяльності фахівців:

1. Тренінг можна вважати специфічною формою дресирування.
2. Тренінг як тренування відповідних умінь, навичок та інтенсивне засвоєння їх нових знань (розвиток навичок ефективної комунікації, самоконтролю, лідерства, роботи в команді, аналізу ситуацій і прийняття рішення тощо).
3. Тренінг як форма активного навчання слухачів на основі співробітництва, відкритості, активності та відповідальності..
4. Тренінг як метод створення сприятливих умов для саморозвитку та саморозкриття особистості (особистісні цінності, ставлення, ідеали тощо).

Тренінг — це заплановані та систематичні зусилля з розвитку та вдосконалення знань, навичок, умінь та установок людини за допомогою емоційних засобів навчання. У ході тренінгу набуваються знання та навички активного вирішення певного завдання.

Інше визначення тренінгу віднаходимо сучасного дослідника Н.Євдокимової, яка розглядає тренінг як запланований процес, призначений поповнити навички та знання учасників і перевірити їх ставлення, ідеї, поведінку з метою зміни та оновлення. Він містить широке коло знань, що може повністю змінити чи посилити шкалу оцінок і цінностей [16, с.211-217]. Дослідниця наголошує, що тренінг у широкому своєму змісті

покликаний на пізнання себе і навколишнього світу; на зміни свого «Я» через спілкування; на спілкування у довірливій атмосфері та неформальній обстановці; на ефективну форму роботи для засвоєння знань; це той інструмент, який здатний формувати уміння та навички.

В малій енциклопедії з соціальної педагогіки віднаходимо наступне визначення поняття «тренінг», який ідентифікують часто з дефініціями «активне соціальне навчання», «групи інтенсивного спілкування» та визначаються науковцями по-різному :

– як «група методів, які спрямовані на розвиток здібностей до навчання та оволодіння будь-яким складним видом діяльності»,

– як «засіб впливу, який спрямований на розвиток знань, соціальних установок, вмінь і досвіду у сфері міжособистісного спілкування»;

– як «засіб розвитку компетентності у спілкуванні, засіб психологічного впливу» [57, с. 304].

Іноді тренінг визначають вже як форму групової роботи, яка забезпечує активну участь і творчу взаємодію учасників між собою і з учителем, ретельно спланований процес надання і поповнення знань, відпрацювання умінь і навичок, зміни чи оновлення ставлень, поглядів і переконань [6, с.82].

Найбільш ефективним методом профілактичної роботи з такими дітьми є тренінг. Метод тренінгу - це те, в який спосіб організована робота тренера (дискусія, робота у складі малих груп, дискусії тощо), як відбувається процес засвоєння основного змісту тренінгу.

По-перше, тому що даний метод роботи зацікавлює дітей з групи ризику. В першу чергу, вони задовольняють свої комунікативні потреби. В процесі інтерактивної роботи з підлітками тренінг налаштовує їх на спільні теми для «серйозних» розмов з ровесниками, вони бачать, що в процесі інтерактивної роботи їх думка важлива, до неї прислухаються інші. Завдяки даному аспекту інтерактивні методи роботи самі по собі є профілактикою ризикованої поведінки, незалежно від їх тематики, так як саме незадоволеність в потребі спілкування є однією з важливих причин

ризикованої поведінки.

По-друге, тому що при інтерактивних методах роботи учасник віртуально опиняється в ризикованій ситуації або віртуально вирішує проблеми нею викликані. Даний аспект дуже важливий, так як при традиційних формах профілактики багато підлітків йдуть від роздумів з приводу ризикованої поведінки, витісняючи їх «аргументами» на кшталт: «зі мною такого не станеться», «мій дідусь пив і курич, і дожив до 80, а сусід - спортсмен був збитий машиною в 30 ». Підліток в ході інтерактивної роботи дізнається і вирішує проблеми, про які раніше навіть не замислювався, що є дуже корисним досвідом і дієвим засобом профілактики, так як дозволяє вчитися на чужих помилках.

По-третє, тому що в ході інтерактивних форм роботи підліток САМ приймає рішення. Аналізуючи віртуальну ситуацію в групі, кожен сам приймає рішення. Після чого якимось чином аргументує його, в ході дискусії він може побачити позитивні та негативні наслідки прийнятого рішення. У ситуаціях що розбираються в ході інтерактивної роботи як правило немає єдино правильного рішення, можливі різні компромісні фінали, аналізуючи їх підліток отримує великий досвід, навчаючись на цих віртуальних «помилках».

Четвертою причиною привабливості інтерактивних форм роботи є можливості паралельного проведення профілактики та діагностики. Ми можемо задавати теми для інтерактивної роботи, і вивчати реакцію контрольної групи, аналізуючи ставлення підлітків до тих чи інших аспектів ризикованої поведінки. Паралельна діагностика дозволяє при належній навичці психолога проводити і паралельну корекцію.

На сьогодні поняття «тренінг» використовується для позначення широкого кола методик, які базуються на різноманітних теоретичних принципах. Єдиної класифікації поняття не існує. Виділяють тренінги, спрямовані на розвиток навичок саморегуляції, комунікативні тренінги, тренінгові підходи, що стимулюють особистісний ріст, навчальні тренінги,

профілактичні [46, с.14].

За І. Зверевою, тренінг – це широке коло методик, інструментів, засобів, які ґрунтуються на різних теоретичних підходах та принципах. Загальна мета соціально – педагогічного тренінгу конкретизована в таких завданнях: оволодіння психологічними знаннями, формування умінь та навичок у сфері спілкування, корекція, формування та розвиток установок, розвиток здібностей і т.д. [20]. Л.А. Животовська та О.Д. Гречишкіна, вважають, що тренінг – це організаційна форма навчально-виховної роботи, яка, спираючись на досвід і знання її учасників, забезпечує ефективне використання різних педагогічних методів, зокрема, активних, за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери в групі та спрямовується на отримання сформованих навичок і життєвих компетенцій [59]. Тренінг поєднує в собі такі пов'язані між собою елементи як виклад теоретичного матеріалу та набуття практичних умінь та навичок. Така форма діяльності соціального педагога з батьками полягає в усуненні проблем особистості, зміни мотивації поведінки та формування позитивних якостей особистості. Тренінг сприяє розвитку особистості в цілому, спонукає до емоційних переживань та рефлексії, забезпечує активну взаємодію учасників. У процесі тренінгу виявляють деструктивні якості особистості та неадекватність наявних установок та орієнтирів, які учасник групи має усвідомити, що є необхідним для успішного результату тренінгового заняття. Щоб тренінг був більш результативним, в цій формі роботи бажано участь та бажання змінити своє ставлення до поведінки та взаємодії зі своєю дитиною обох батьків, від цього залежить вся ефективність тренінгу

Тренінг є інтерактивною формою роботи соціального працівника, який може використовувати різні методи. Так наприклад, міні-лекція (теоретична основа), рольові та ділові ігри, спеціальні вправи для закріплення навичок і умінь, обговорення та аналіз конкретних ситуацій з професійного досвіду учасників тренінгу. Слід зауважити, що тренінг частіше всього науковців відносять до форм роботи первинної профілактики, оскільки вона більшою

мірою носить інформаційний характер, спрямована на формування в особистості неприйняття і категоричну відмову від певних стандартів поведінки, негативних звичок [62, с.89-95].

Отже, можна сказати, що тренінг дозволяє виявити і змінити певні стереотипи поведінки підлітка, його деструктивні форми поведінки та отримати позитивні результати щодо формування та розвитку особистості.

До основних ознак тренінгу І.В. Вачков відносить наступні:

- дотримання ряду принципів групової роботи;
- націленість на психологічну допомогу учасникам групи в саморозвитку, при цьому така допомога виходить не тільки (а часом і не стільки) від ведучого, скільки від самих учасників;
- наявність більш-менш постійної групи (звичайно від 7 до 15 осіб), періодично збирається на зустрічі або працюючої безперервно протягом двох-п'яти днів (так звані групи-марафони);
- певна просторова організація (найчастіше - робота в зручному ізолюваному приміщенні, учасники більшу частину часу сидять у колі);
- акцент на взаєминах між учасниками групи, які розвиваються та аналізуються в ситуації "тут і тепер";
- застосування активних методів групової роботи;
- об'єктивація суб'єктивних почуттів і емоцій учасників групи відносно один одного і відбувається в групі, вербалізована рефлексія;
- атмосфера розкнутості і свободи спілкування між учасниками, клімат психологічної безпеки [9, с.40].

Звичайно, що при використанні на практиці тренінг має свої «атрибути», яких можна віднести:

- тренінгову групу;
- тренінгове коло;
- спеціально обладнане приміщення та приладдя для тренінгу (фліпчарт, маркери, мультимедіа, тощо);
- тренер (керівник, організатор);

- правила групи;
- атмосфера взаємодії та активного спілкування;
- інтерактивні методи навчання;
- структура тренінгового заняття;
- оцінювання ефективності тренінгу тощо [46, с.44].

Змістовно тренінг має бути спрямований на те щоб реально вплинути на свідомість і поведінку учнів, зміст тренінгу має бути максимально наближеним до потреб і проблем учасників; повинен враховувати рівень їхнього актуального розвитку і завдання найближчого розвитку; орієнтуватися на формування цінностей, знань, умінь і навичок, які є основою поведінки; розглядати делікатні теми, що стосуються репродуктивного здоров'я і вживання психоактивних речовин, не ізольовано, а в контексті інших важливих проблем. Для отримання реальних результатів необхідно відкрито і детально обговорювати з учнями такі чутливі теми, як правопорушення, сексуальність, шляхи зараження ВІЛ/ПіСШ і методи захисту.

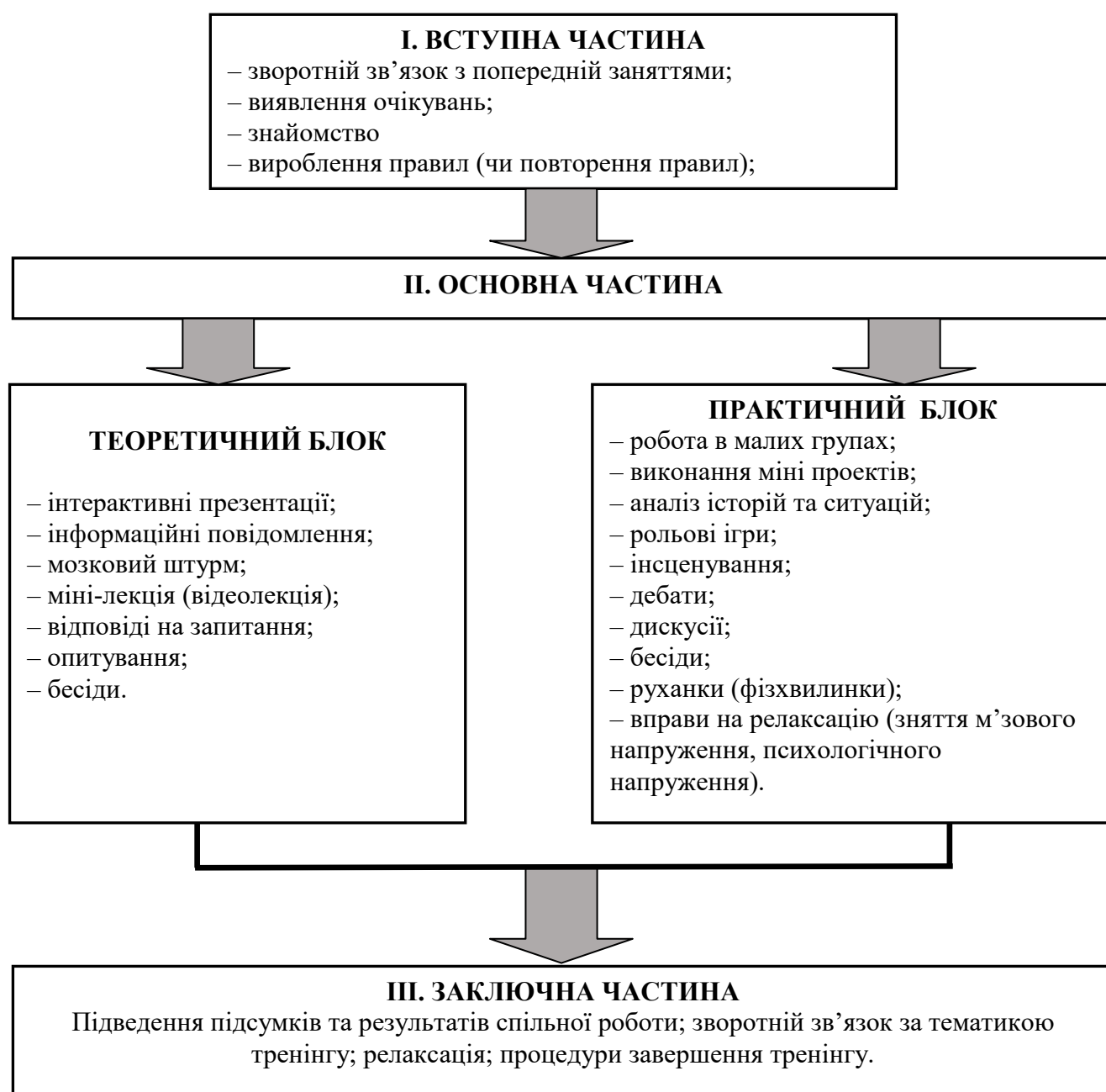
Структура тренінгу Тренінг має певну структуру (див. малюнок 1.1.). Вступна частина тренінгу передбачає вирішення таких завдань: оцінка рівня засвоєння матеріалу попереднього тренінгу (отримання зворотного зв'язку). Зазвичай це відбувається у формі опитування (що найбільше запам'яталося чи сподобалося на минулому тренінгу) або перевірки домашнього завдання; актуалізація теми поточного тренінгу і виявлення очікувань; створення доброзичливої і продуктивної атмосфери (цей етап називають загальним терміном «знайомство». Він відбувається у формі самопрезентації чи взаємопрезентації учасників тренінгу); підтримання демократичної дисципліни у формі прийняття, уточнення або повторення правил групи.

Основна частина тренінгу – кілька тематичних завдань у поєднанні з вправами на зняття м'язового і психологічного напруження (руханками). В основній частині тренінгу іноді виділяють теоретичний і практичний блоки. Проте цей поділ є досить умовним. Адже знання (як і уміння та навички) на

тренінгу здобуваються у процесі виконання практичних завдань (міні-лекції у формі бесіди, презентації, взаємонавчання, робота в групах). Заключна частина тренінгу охоплює: підбиття підсумків; отримання зворотного зв'язку за тематикою поточного тренінгу; релаксацію і процедури завершення тренінгу. Для проведення тренінгу бажано використовувати спеціально обладнане приміщення – тренінговий кабінет, облаштування та умеблювання якого дає змогу учням вільно пересуватися, мінятися місцями.

Таким чином можна зазначити, що тренінг передбачає свою чітку структуру, яка включає:

Схематичний малюнок 1.1. Структура тренінгу

Вступна частина I. Який повинен займати 5% робочого часу тренінгу.

1. В цей етап входить коротке знайомство з метою, завданнями, організаторами тренінгу.

2. Знайомство (5% робочого часу). Учасники придивляються один до одного та встановлюють контакт, дружні стосунки;

3. Очікування учасників (3% робочого часу). На даному етапі учасники висловлюють свої очікування, які вони хочуть отримати від тренінгу;

4. Прийняття правил роботи групи (5% робочого часу). Це етап народження групи, коли група приймає на себе обов'язки и готова їх виконувати.

Далі йде основна частина II, яка охоплює:

5. Оцінка рівня поінформованості (5 – 10% робочого часу). Щоб не повторювати відому учасникам інформацію, тренер має в'яснити, що вони знають про дану проблему.

6. Актуалізація проблеми (10-30% робочого часу). Його тренер може використати для того, щоб пробудити в учасників цікавість до проблеми які розглядаються, сформуванати у них мотивацію до зміни поведінки, а також для того, щоб учасники усвідомили проблему як значиму.

7. Інформаційний блок (20-40% робочого часу). Даний блок має бути розбитим на декілька логічно завершених частин, які розподіленні по всьому тренінгу.

8. Набуття практичних навичок(20 – 60% робочого часу). На тренінгах за допомогою різноманітних вправ учасники набувають навички, які стосуються проблеми, яка розглядається;

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА має включати:

9. Завершення роботи (5% робочого часу). На цьому етапі перед тренером стоять такі завдання: підвести висновки тренінгу, в'яснити чи збулись очікування учасників та оцінити зміни рівня поінформованості [Мілютіна К. Л. М60. Теорія, с.141]

Для більш ефективного проведення тренінгу більшість науковців

пропонують виокремлювати та дотримуватись **наступних принципів** з яких можуть впливати правила поведінки учасників групи:

1. Принцип і правило максимальної активності. Для досягнення поставлених цілей кожен учень має брати активну участь у процесі спілкування і активно взаємодіяти з іншими. Тренінгові заняття ні в якому разі не мають бути сумними. Для того їх важливо наповнити різними видами активності [73, с.7].

2. Спілкування за принципом «тут і тепер». На тренінгу учасники обговорюють не минуле або ж можливу поведінку, а тільки те, що робиться і 26 говориться під час занять. Вважається, що таким чином зменшується вплив психологічного захисту і підтримується психологічна безпека [73, с.7].

3. Принцип і правило персоніфікації висловів. В групі потрібно говорити, використовуючи форми: « Я рахую, що...», «На мою..» та ін.. [73, с.8].

4. Правило дослідницької творчої позиції. Правило відсутності критики і безоцінне висловлювання. В тренінговій групі потрібно прагнути до створення вільної творчої атмосфери. Для цього спеціально організуються проблемні, невизначені ситуації, провокуючі учасників на несподівані, нестандартні вислови і вчинки [73, с.9].

5. Принцип партнерського спілкування. Правило доброзичливості. Партнерським спілкуванням являється таке, при якому враховуються особливості кожного учасника, його почуття, емоції, переживання. Реалізація цього принципу створює в групі атмосферу безпечності, довіри, відкритості, яка дозволяє учасникам групи експериментувати зі своєю поведінкою, не соромлячись своїх помилок [73, с.10].

6. Принцип об'єктивації (свідомості) поведінки. Правило зворотного зв'язку. Важливі моменти тренінгу – усвідомлення його учасниками мотивів своєї поведінки, перехід від імпульсивних дій і свідомої саморегуляції. Саме це дозволяє людині не тільки на тренінгу, але й в подальшому управляти своєю поведінкою і особистим внутрішнім світом. Універсальним засобом

об'єктивації такого усвідомлення є зворотний зв'язок [52, с.12].

7. Принцип відкритого зворотного зв'язку. Забезпечення можливості висловлення учасниками групи думок, ідей чи заперечень щодо поставлених завдань. Саме завдяки активному використанню зворотного зв'язку учасники групи дізнаються, як інші люди сприймають їхню манеру спілкування, стиль мислення, особливості поведінки.

8. Принцип експериментування. Забезпечення активного пошуку учнями нових ідей і шляхів вирішення поставлених завдань. Цей принцип дуже важливий і як зразок стратегії поводження в реальному житті, і як поштовх до розвитку творчості й ініціативи особистості.

9. Принцип довіри у спілкуванні. Саме на це спрямовано спеціальну організацію групового простору в ході проведення занять: зазвичай використовуваний у роботі прийом розташування учня і вчителя по колу обличчям одне до одного, для того щоб змінити в учнів стереотипну установку й уявлення про те, як повинні проводити й організувати заняття і яку роль у них має відігравати вчитель.

10. Принцип рівності позицій. Він означає, що вчитель не прагне нав'язати учням своєї думки, а діє разом та нарівні з ними. Своєю чергою, кожен учень має змогу побувати у ролі організатора, лідера.

1.2. Характеристика провідних методів роботи в умовах тренінгу

В наш час українське суспільство і не тільки його охопила криза, яка підсилила соціальне відчуження серед підростаючого покоління, поширення в підлітковому середовищі різних руйнівних та само руйнівних форм поведінки, що в свою чергу підвищує зростання правопорушень, злочинів, наркоманії, алкоголізму тощо. Відповідно серед пріоритетних завдань в Україні є оптимізація умов успішної соціалізації дітей та підлітків, їх

адаптації до різних соціальних інститутів. Така ситуація вимагає від суспільства впровадження різних заходів щодо профілактики негативних явищ у підлітковому середовищі, створення різних соціальних інститутів, технологій роботи з дітьми та підлітками девіантної поведінки.

На основі узагальнення наукових праць Н.Клішевич, І.Козубовської Л.Линник, Н.Пихтіної, Т.Федорченко, В.Оржеховської та інших можемо зазначити, що вибір форм і методів соціальної роботи щодо попередження негативних форм девіантної поведінки підлітків залежить від особистісних характеристик підлітка:

- «вразливі підлітки», ті які мають високий рівень тривожності та дезадаптації, що виступають основними чинниками їх девіантної поведінки.

- «конфліктні підлітки», ті які мають низький рівень комунікативних здібностей та високий рівень конфліктності;

- «самовпевнені підлітки», які мають завищену самооцінку, високу схильність до ризику.

Так частіше всього науковці виділяють такі профілактичні форми й методи як [29; 30; 32; 48; 49]:

- форми і методи первинної профілактики: методи діагностичного характеру різних форм девіантної поведінки (тести; анкетування; автобіографічний, метод вивчення документації з особової справи підлітка; проєктивні методики; спостереження).

- форми й методи вторинної профілактики: сукупність методів превентивного характеру – це і створення ситуації психологічного комфорту; встановлення довірливих відносин з підлітками; формування позитивної самооцінки у підлітків; формування навичок правильного спілкування та поведінки; формування пізнавальних інтересів тощо)

- форми і методи прямого профілактичного впливу: бесіди із фахівцями різних сфер (працівники медичних, соціально-реабілітаційних, правоохоронних закладів, педагоги-валеологи, соціальні педагоги; конкурси плакатів і стіннівок), і непрямого профілактичного впливу (соціально-

психологічні тренінги щодо профілактики девіантної поведінки; рольові ігри; дискусії, диспути).

– форми й методи опосередкованого (непрямого) профілактичного впливу до яких науковці відносять соціально-педагогічний тренінг; тренінг комунікативних умінь; тренінг формування впевненості в собі та вміння виходу зі стресових ситуацій; тренінг профілактики девіантної поведінки з основами правових знань підлітків.

– форми й методи третинної профілактики: до яких науковці відносять методи корекції різних форм девіантної поведінки (методи руйнування: метод «вибуху», методи реконструкції характеру; метод перебудови мотиваційної сфери та самосвідомості; переконання та навіювання; перебудови життєвого досвіду: обмеження; перенавчання; переключення; регламентація способу життя підлітка; попередження негативної та стимулювання позитивної поведінки; змагання; індивідуальні зустрічі; зустрічі підлітків «групи ризику» з фахівцями: правоохоронці, психолог) та методи реабілітаційного характеру – методи поведінкової (практичної) корекції, «Групова психотерапія підлітків девіантної поведінки», методи когнітивної терапії, технологія переосмислення проблемної ситуації, методи гештальт терапії тощо.

До суто специфічних методів профілактичної роботи можна віднайти в роботах А.Нагорної, В. Безпалько до яких вони відносять: профілактична консультативна бесіда; міні-лекції; анкетування; системне спостереження; рольові ігри; профілактичні тренінги; соціальна реклама; відеолекторії; метод підтримки та стимулювання нових навичок, моделей поведінки; метод завчасної нейтралізації конфліктної ситуації; метод профілактичного втручання; дискусійні клуби [44, с. 61-62].

Інший дослідник інноваційних методів профілактики девіантної поведінки виокремлює О.Яремінко, виділяючи наступні: педагогічні дискусії, соціально-комунікативні тренінги, тренінги особистісного зростання, ситуаційні вправи, конкурси та диспути, рольові та ділові ігри,

дебати, мозкові штурми, використання проєктивних методик («Дерево», «Моя сім'я», «Неіснуюча тварина», «Мій дім», «Мої друзі» тощо [72, с. 82].

В ході дослідження встановлено, що диференціацію змісту методів, форм профілактичної роботи з підлітками, що мають девіантну поведінку, соціальному працівник / соціальному педагогу необхідно здійснювати при врахуванні деякі класифікаційні ознаки, зокрема:

- організаційно-педагогічні ознаки, до яких дослідники відносять місце проведення профілактичної роботи, умови й осіб, які будуть їх реалізовувати;
- соціально-педагогічні ознаки базується на визначенні спрямованості особистості, її мотивації, внутрішні стимули її дій;
- психолого-педагогічні ознаки включають конкретні соціально-педагогічні завдання, зокрема, нормалізацією характерологічних особливостей підлітків з девіантною поведінкою.

Важливим, на думку сучасних дослідників інтерактивних методів роботи в групах Т. Журавель, Т. Лях, О. Нікітіна вважають, що не всі вони є ефективними та пропонують спиратися на «піраміду пізнання» [див.малюнок 1.1.].

Малюнок 1.1. Піраміда пізнання

Як бачимо дослідники пропонують використання різних методів серед яких перевагу надають **обговорення в групах** (50% засвоєння) – це і дискусії і «мозкові штурми», які дозволяють учасникам думати, розповідати, робити власні висновки, ділитися думками та ідеями з іншими. **Навчання практикою** – 70% засвоєння - це рольові ігри, програвання ситуацій, заняття практичного характеру, самостійні дослідження, що сприяє засвоєння інформацію, отриману на тренінгу. А також **виступ у ролі учителя** (90% засвоєння) - «навчаючи - вчуся» [10].

Не всі методи роботи з групою однаково ефективні. Існує так звана «піраміда пізнання», яка показує - що більший ступінь участі тих, хто навчається, у процесі пізнання, то більше інформації і навичок засвоюють учасники.

В цілому серед дослідників тренінгової роботи прийнято розглядати три основні групи методів, що можуть застосовуватися в роботі:

1. Дискусійні методи, які при організації належних умов дають можливість учасникам тренінгу висловити свої погляди, переконання, зіставити власні опозиційні думки з опозиціями опонентів, відстояти власну точку зору.

2. Методи ігрової роботи. В умовах тренінгової роботи гра виступає такою діяльністю, у якій можуть відтворюватися соціальні правила і норми взаємовідносин між людьми. Саме в грі людина спроможна засвоювати та відтворювати зміст нової діяльності, нових форм поведінки, в грі людина виражає свої творчі можливості. Гра ефективно впливає на процес адаптації людини до нових, незнайомих для нею умов. Можливості гри можна вважати невичерпними.

3. Методи, в основі яких покладена невербальна активність його учасників. Це можуть бути психогімнастика, танцювальний метод, будь які техніки арт-терапії (художнє самовираження учасника: малювання, ліплення, моделювання з папіру, пластиліну, спів, фото та інш.).

Звичайно, що більшість методів, які використовують у тренінгах

можуть слугувати методами і профілактичної роботи. Про те у профілактичній діяльності соціального працівника слід використовувати той метод, який більше підійде конкретній групі при врахуванні інтелектуального рівня та темпераменту її учасників.

Вибір того чи іншого методу чи методичного прийому для тренінгу ґрунтується на кількох факторах:

- самим змістом тренінгу;
- особливостями самими учасниками тренінгової групи;
- особливостями ситуації, в якій знаходяться учасники;
- самими можливостями тренера.

Також слід відзначити, що на практиці при виборі методів враховують ще відповідно поставлені завдання; відповідному рівні самої групи; відповідна кваліфікація тренера; чисельний склад групи; звичайно просторово-часові умови (лімітований час, приміщення тощо).

З аналізу наукової літератури Н. Ізбуцької, І.Зверєва, Г. Лактіонова, О. Тютюнник, Т. Цюман, О. Штепи та ін ми виокремили найбільш вживані методи, що використовуються у тренінгах, лекція, метод кейсів, моделювання практичних ситуацій, мозкова атака, дискусія, ситуаційно-рольові ігри [20; 24; 68; 71].

Вважаємо за потрібне розглянути окремі методи та методичні прийоми:

Так, **Міні-лекція** – це один із методів, який використовується з метою донесення нової інформації одночасно до невеликої кількості учасників. Зазвичай, міні-лекцію використовують при умовах, коли учасники тренінгу мають низький базовий рівень знань з певної проблематики і значно відрізняються від повноформатних лекцій значно меншою тривалістю. Частіше всього міні-лекції мають не перебільшувати 10-15 хвилин і використовуються для того, щоб за короткий час донести нову інформацію до людей одночасно; донести інформацію про те, як виконувати певні дії, що згодом мають опанувати учасники тренінгу в ході практичних вправ. Іноді міні-лекції використовують як частини єдиної теми, що виступає частиною

повноформатної лекції. Тоді інформація надається за рахунок таких міні-лекцій по черзі, між якими можуть бути використані й інші форми й методи навчання: періоди запитань – відповідей, вправи на перевірку засвоєння матеріалу, рухавки, робота в складі малих груп тощо [46, с.105].

Міні-лекція має свої переваги, як:

- вона є ефективною у роботі з великими групами;
- не потребує великих матеріальних витрат та ресурсних затрат;
- можливість попередньо структурувати матеріал для учасників;
- попередня підготовка надає можливість контролювати логічність у послідовному викладі матеріалу;
- дозволяє здійснити систематизацію знань за короткий проміжок часу.

Про те поруч з ними міні-лекція має і свої недоліки:

- пасивна роль учасників;
- слабкий або взагалі відсутній зворотній зв'язок;
- дещо завищені вимоги до тренера;
- небезпека перевантаження аудиторії інформацією;
- впливає тільки на слухові аналізатори;
- концентрація уваги слухачів в часовому аспекті зменшується з кожною хвилиною;
- дана форма роботи може бути включена в групи, де розвинена здебільшого слухова пам'ять;
- рівень засвоєння фактичного матеріалу низький;
- міні лекція подає всім учасникам однакову інформацію й усі учасники тренінгу засвоюють її однаковими темпами, але насправді це не так.

Важливим методом вважають «групову дискусію». Одні наголошують на тому, що це спосіб організації спільної діяльності реальних колективів з метою швидкого і вигідного рішення завдань. Інші надають перевагу тому, що це просто метод активного навчання і стимуляції групових процесів в природних і штучних групах [46, с.101]. З позицій соціально-

психологічного характеру групова дискусія розглядається як спільне обговорення будь-якого спірного питання, що дозволяє прояснити (можливо, змінити) думки, позиції й установки учасників групи у процесі безпосереднього спілкування. Дискусія дозволяє побачити проблему з двох боків, вчить обґрунтовувати свою думку та переконувати інших, вчить культурі полеміки, вмінню прислухатись до інших точок зору. Дискусії можуть бути структуровані (задається певна тема для обговорення) та неструктуровані.

Переваги: демонстрація розуміння або нерозуміння обговорюваних питань; активна передача знань, активна взаємодія, швидкий зворотний зв'язок.

Недоліки: потребує багато часу; важкість контролювання; можливість відхилення від теми; сильна залежність від групи, рівня її підготовки; ймовірність затвердитися в хибній позиції, можливе виникнення роздратування.

Велику увагу зосереджено на такому методі як **«Мозковий штурм»** (**«Мозкова атака»**). Головною властивістю даного метода у використанні під час тренінгу є те, що можна використати як для всієї групи учасників, так і в малих групах, які беруть участь в обговореннях. Його мета – це якомога більше згенерувати ідей на задану тему.

Це метод простий та зручний у використанні, зазвичай він проводиться у два етапи:

- на першому етапі відбувається формулювання основних ідей;
- на другому етапі відбувається їх оцінка.

Зазвичай для такої роботи використовують великі поверхні для обзорності – шкільна дошка або аркуші фліп-чартного паперу тощо, де один з учасників або помічник тренера має фіксувати всі ідеї так, щоб усі могли їх бачити. Споглядальний процес стимулює мислення учасників і це зручно для відбору кращих ідей у ході оцінювання на другому етапі.

На практиці «мозковий штурм» реалізовується на конкурентних

засадах, розподіливши учасників по малих групах, а згодом їх об'єднують для подальшого обговорення й оцінювання у складі єдиної групи. Інша особливість мозкового штурму полягає в тому, що обираються два типи ідей для учасників, які здаються, на перший погляд, найбільш імовірними для реалізації, та навпаки – найнеймовірніші, нереалістичні, фантастичні й нелогічні. Головним завданням є вироблення більшої кількості ідей, а не їх якість. Час для генерації ідей зазвичай обмежений. Другий етап мозкового штурму — це оцінювання й обговорення ідей, ранжування їх за рівнем значущості, поділ на групи тощо.

Такий розподіл може бути продуктивно використаний для початку обговорення та оцінювання ідей. Використання такого роду найнеймовірніших ідей спонукає учасників підходити до вирішення поставленої задачі з різних точок зору, використовуючи нестандартний підхід та враховуючи оригінальні погляди.

Мозковий штурм часто називають методом опитування, за якого приймаються будь-які відповіді учасників стосовно обговорюваного питання чи теми.

Перевагами даного методу можна назвати:

- за короткий час дає можливість учасникам зібрати максимальну кількість різних думок та ідей;
- залучення до роботи абсолютно всіх учасників, навіть найбільш пасивних чи ті хто соромиться брати участь у дискусіях;
- активізує пізнавальні процеси учасників (уяву, фантазію тощо), творчі можливості учасників;
- є методом активізації знань та цікавим початком для подальших обговорень у групах [11, с. 115–121.].

Не менш дієвим вважають ситуаційно-рольові, дидактичні, творчі, організаційно-діяльнісні та імітаційні ігри та інші. Це різні можливості розширити досвід учасників тренінгу, створюючи несподівані ситуації, в якій пропонується прийняти позицію (роль) когось з учасників і потім

напрацювати спосіб, який дозволить привести цю ситуацію до логічного завершення (гра) [46, с.107]

Гра вважається універсальним засобом для зняття напругу учасників, для діагностики та самодіагностики труднощів і проблем, вона сприяє закріпленню певних навичок поведінки та пошуку нових навиків, які розкривають творчі здібності учасників. Але слід наголосити, що саме поведінка, а не вияв творчих здібностей та талантів учасників є основою для подальшої дискусійної роботи.

Гра має свої переваги – набутий досвід зберігається надовго; розуміння поведінки інших людей; безпечне середовище для прояву своїх здібностей; емоційність, що супроводжує гру; отримання задоволення – безболісний і найшвидший метод отримання нових знань та умінь. До переваг можемо віднести, ще й високу активність всіх учасників групи; можливість проявити різні моделі поведінки та ролі; завжди присутній етап рефлексії; вироблення умінь та навичок співпрацювати.

Гра як і інші методи навчання має свої і недоліки: це дещо штучність у створенні ситуаціях, можливість легковажного ставлення зі сторони учасників та розхолодження у зв'язку з відсутністю відповідальності чи зацікавленості; існує елемент ризику, іноді оцінюють сам виступ, а не проблему яку розкривали.

В процесі використання ігор, незалежно від їх типу, виникають і розвиваються всі динамічні процеси, що притаманні групі: нормостворення, структуризація (по вертикалі і горизонталі), лідерство і керівництво, ухвалення групових рішень, конфлікти і об'єднання, груповий тиск і конформізм та ін.

Важливим елементом тренінгу є **психогімнастика** – це допоміжний комплекс психолого-педагогічних завдань ігрового характеру, які підвищують ефективність проведення тренінгу. Як правило, це психогімнастичні вправи, які спрямовані на підтримку психо-фізичного тону учасників тренінгу. Завдання такого типу можуть включатися

тренером на будь-якому його етапі, коли він вважає за необхідним. Своєчасне визначення такого моменту пов'язане із здібностями і умінням тренера спрогнозувати чи передбачити розвиток групової динаміки.

Психогімнастичні вправи поділяють на певні підгрупи класифікаційною ознакою виступають конкретні завдання, які зумовлюються видом загрози для успішності реалізації тренінгу. Серед таких найпоширеніших загроз життєдіяльності групи можна назвати:

- 1) низька активність самих учасників;
- 2) слабка згуртованість у роботі та малих групах;
- 3) недостатні мотивація і зацікавленість у тематиці тренінгу;
- 4) слабка структурованість проведення тренінгу;
- 5) надмірна агресивність з боку учасників;
- 6) втома учасників і монотонність подача матеріалу, ведення дискусії тощо.

Тому, для ліквідації або попередження загроз (низька активність, відсутність згуртованості, налаштування соціально-психологічного клімату в цілому) можуть використовувати вправи, стимулюючі відповідні процеси в групі – розігрівачі ігри, наприклад «Утримай товариша».

Емоційне забарвлення тренінгу, його структури та можливість вплинути на розвиток «горизонтально (а іноді і «вертикально») використовують ряд ігор соціометричного характеру, серед яких «Чарівна паличка», «Терористи», «Нежилий острів» і т.п.

Для подолання втоми серед учасників можна використовувати ігри і вправи відволікаючого і розважального характеру.

Метод конкретних ситуацій (кейсів)

Найбільш популярним серед тренерів на сьогодні метод кейсів. Як прийнято зазначати, що кейс – це певна проблемна ситуація, яка потребує вирішення та знаходження варіантів її вирішення. Кейси поєднують у собі уміння учасника використовувати теорію, вибір фактичного матеріалу, ситуаційний аналіз. Відповідно основне завдання кейсу – навчитися

аналізувати подану інформацію, віднайти основні проблеми та шляхи їх вирішення, спроектувати програму дій. У більшості випадків при його використанні учасникам надається можливість ознайомитись із набором обставин, в основі яких лежать реальні чи уявні ситуації.

Прийнято розглядати три основних варіанта застосування методу кейсів: інформація, яка подається у вигляді фактів і базується на реальній ситуації, які слід діагностувати, напрацювати шляхи вирішення проблеми та надати рекомендації стосовно дій щодо її опрацювання та вирішення проблеми і її наслідків. Рішення, які приймають учасниками, як правило, не очевидні, неоднозначні, іноді такого рішення немає взагалі або таких рішень багато відносно однієї і тієї ж проблеми.

У загальному вигляді учасники отримують текст з описанням конкретної проблеми (документально, чи за допомогою вербальних чи невербальних засобів – презентації, слайди тощо). Учасникам слід вивчити ситуацію та представити свої напрацювання або намітити оптимальне рішення проблеми, але єдино правильного рішення не буває.

Такий підхід щодо одночасного існування декількох альтернативних рішень та можливість вибору формують в учасників гнучкий підхід до вирішень проблем. В процесі обговоренні та вирішенні проблеми учасники мають не стільки знайти відповідь, скільки поставити правильні та корисні питання, які можуть передбачати існування декількох альтернативних рішень.

Серед переваг такого методу хотілося б відмітити: реалізм обраних проблем, дасть можливість доповнити теоретичні аспекти проблеми; мінімізація тиску оточуючого середовища, при розгляді емоційно складних ситуацій в порівнянні з реальними загрозами та ризиками; можливість опрацювання різних точок зору одночасно; поставлені проблеми мають зв'язок з реальним життям; активна взаємодія учасників процесу обговорення питань і запропонованих рішень; метод конкретних ситуацій систематизує набуті знання та факти; формує власну позицію та думку; примушує

учасників замислитися, що не завжди існує єдино правильне рішення; метод орієнтовано на розвиток аналітичних здібностей; це знання та вміння вирішувати проблеми, приймати рішення, вести переговори.

Недоліки даного методу полягають у тому, що в учасників може виникати ілюзія чи міф того, що при зіткненні з подібною ситуацією в реальному житті учасник зможе швидко пригадати отриманий досвід; часові обмеження не дають можливість напрацювати правильні рішення, що може призводити до почуття незадоволення.

Методи «рівний-рівному». Сутність даного методу «рівний – рівному», насамперед полягає у тому, що саме поняття розкриває неформальний шлях розповсюдження інформації й передачі досвіду до його отримувачів. У повсякденному житті людина більше всього довіряє тій інформації, яку вона отримала від ровесника або від «рівного» з нами за якоюсь ознакою, окрім віку чи статі. Таким чином, сутність методу «рівний – рівному» – це поширення інформації в соціальній групі осіб, які рівні між собою за певною ознакою. Відповідно його ефективність і полягає в тому, що достовірна, соціально значуща інформація поширюється в середовищі людей, рівних за якоюсь певною ознакою, з метою позитивних змін, саморозвитку, самовдосконаленню особистості, громади чи суспільства в цілому через довірливе спілкування «на рівних» під час неформального або відповідно організованим спілкуванням (тренінги, консультації, акції).

Виділимо такі критерії для класифікації різновидів методу «рівний – рівному». Перший критерій можемо назвати – це «рівність за віком». Відповідно цього критерію метод «рівний – рівному» розглядається як спосіб «навчання ровесників ровесниками, однолітків однолітками». Спосіб передачі соціально значущої інформації спеціально підготовленими молодими людьми рівним собі особам за віком. Другий критерій – «рівність за певною ознакою». Згідно з цим критерієм форми методу «рівний – рівному» трактуються як спосіб «навчання рівних рівними», тобто йдеться про надання інформації в середовищі людей «рівних» між собою за певною

ознакою (цінності, проблеми, професія, соціальний рівень, хобі, інтереси і т.п., крім віку. Однаковий вік не є головним для «рівності», і це поширюється на різні вікові й міжвікові категорії.

Переваги: перманентність інформаційного впливу; рівність соціальних позицій; ідентичність механізмів соціальної перцепції у тих, хто навчає та кого навчають; відповідність культурним особливостям; економічність («фахівці з навчання рівних рівними надають велику кількість послуг за невелику плату і ефективно»), роблять його все більш популярним.

Недоліки. При використанні даного методу, слід враховувати певні труднощі соціально-педагогічної діяльності за методом «рівний – рівному». Серед них можна назвати і недостатній рівень досвіду, брак інформації у підлітків і можливе перекручування ними інформації. Відповідно тренеру необхідно дозувати і відбирати інформацію, яку він планує використати у середовищі підлітків за обраною технологією, підготувати підлітків – інструкторів.

Соціальному працівнику необхідно знати існуючі методи профілактичної роботи, уміти ефективно використовувати накопичений досвід для вирішення практичних завдань, а також знати ряд принципово важливих моментів.

Також ефективність використання згаданих методів залежить від інструкцій, які повинен надавати тренер і містити необхідну і достатню інформацію, яка в свою чергу повинна бути чіткою, ясною, лаконічною. Тренер мусить усвідомлювати, що інструкцію не слід перевантажувати зайвими деталями та поясненнями. Невдалими інструкціями тренера можна вважати ті, які тривають довше, ніж триває виконання самого методичного прийому.

1.3. Соціальна профілактика як напрям діяльності соціального працівника

«Проблемні» підлітки були, є й будуть, які засмучують власних батьків, вчителів та оточуючих. Підлітковий вік сам по собі є бурхливим і непередбачуваним, і більша частина часу підлітків припадає саме на заклади середньої освіти. Тому проблема профілактики підліткових девіацій була, є і буде залишатися актуальною і потребуватиме профілактики. Для визначення суті та змісту процесу профілактики правопорушень серед підлітків необхідно звернутися до самого розуміння поняття «профілактика».

Правопорушення, здійснені підлітками на сьогодні можна вважати небезпечними явищами соціального характеру, оскільки, по-перше, скоєні дії підлітками можуть негативно впливати на формування їх особистості; по-друге, правопорушення підлітків наносять значної шкоди оточуючому середовищу і суспільству в цілому (наприклад, втрата трудових ресурсів, бо лише третина осіб, що мають конфлікти з законом повертаються до повноцінного суспільного життя); по-третє, такі правопорушення відіграють значну роль у формуванні рецидивної поведінки і зумовлюють скоєння злочинів.

Аналізуючи поняття профілактики крізь призму юридичної літератури К. Ігошев визначає профілактику як «конкретно складену на відповідному історичному етапі суспільного життя складна, об'єктивно зумовлена система соціально керованої діяльності, що забезпечують науково-теоретичну розробку та практичну реалізацію заходів, спрямованих на попередження злочинів та злочинності» [64, с. 74].

У науковій літературі термін «профілактика» використовують частіше всього відносно правопорушень і злочинності. Так, у словнику законодавчих термінів йдеться про профілактику правопорушень серед неповнолітніх. Так, профілактика правопорушень серед підлітків розуміють як відповідну діяльність, яка спрямована на виявлення та

усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих підлітків [55, с. 451].

На сьогодні в Україні профілактика правопорушень серед підлітків проводиться зусиллями та ресурсами центрів соціальних служб для сім'ї дітей та молоді, соціальними педагогами закладів освіти, фахівцями служб у справах дітей, працівниками правоохоронних органів. На сьогодні в Україні функціонує координаційно-методичні ради з правової освіти населення, яка налагоджує систему взаємодії між різними суб'єктами профілактики, у застосуванні переважно групових та масових форм роботи на засадах інтерактивних методів (тренінгів, рольових ігор тощо).

Організуючи профілактичну соціальний працівник мусить орієнтуватися на певні типи правопорушників, що склалися у науковому просторі, зокрема виходячи лише з мотиваційних критеріїв, деякі автори виділяють такі, як: корисливий тип, якому властивий мотив особистого збагачення (крадіжки, розбої, шахрайство); престижний тип – корисливий тип, який, окрім збагачення, скоює правопорушення з метою завоювання авторитету у групі; насильницький тип – це особи, які схильні до скоєння убивств, зґвалтувань, нанесення тілесних ушкоджень; сексуальний тип – правопорушники, які винні в зґвалтуваннях або інших статевих злочинах на ґрунті сексуальних спонукань [32, с.138-143].

Звичайно, що подана кваліфікація неповнолітніх правопорушників не є єдиною та загальноприйнятною. Так, наприклад:

– дослідники (А.Селецький і С.Татарухін) беруть за основну класифікаційну ознаку – моральні особливості, мотивація допущених ними правопорушень, що дозволяє певною мірою прогнозувати зміст і методіку профілактичних заходів;

– Г.Миньковський розглядає типологію підлітків на зіставленні таких даних: а) про потреби, інтереси, погляди, характерні риси; б) соціально-демографічного характеру; в) про обставини скоєння правопорушення [32];

– Л.Азарова наголошує, що для підлітків властиві два основні види

кримінальної мотивації: Корисливі мотиви носять «дитячий характер» (частина правопорушень чиниться через пустощі, бажання «розважитися», показати силу, спритність, сміливість, ствердитися в очах однолітків, жадання пригод, гострих відчуттів тощо); насильно-егоїстична мотивація у підлітків відрізняється більш високою емоційністю та ситуативністю [32];

– Типологічні групи неповнолітніх правопорушників побудовані також за характером «антисоціальної спрямованості та ціннісних орієнтацій»: негативно-знехтувальне ставлення до особистості та її найважливіших благ; корисно-власницькі тенденції, пов'язані з ігноруванням права власності; індивідуалістичне ставлення до різних соціальних установок; легковажно-безвідповідальне відношення до соціальних цінностей та своїх обов'язків [1].

Виходячи із зазначеної типології правопорушників соціальний працівник в змозі ефективно побудувати профілактичну діяльність. Так, змістовно профілактика правопорушень серед підлітків визначається як комплекс заходів, що спрямовані на запобігання негативного впливу біологічних, соціально-психологічних та соціально-педагогічних факторів, які можуть слугувати причиною формування девіантної поведінки. Так, сучасні дослідники І.Зверева, Т.Федорченко, В.Оржеховська, Н.Пихтіна та ін. наголошують, що профілактика має бути спрямована на формування в особистості підлітка неприйняття та категоричну відмову від певних стандартів поведінки. Соціальні працівники разом з соціальними педагогами у закладах освіти повинні надавати дітям і підліткам інформацію про вживання різних видів психоактивних речовин; формувати у них правову культуру, роз'яснювати правові норми відносно різних аспектів девіантної поведінки; популяризувати здоровий спосіб життя; формувати навички змістовного дозвілля; створювати належні умови для самореалізації особистості у різних видах творчої, інтелектуальної та громадської діяльності.

На сьогодні практичний досвід переконливо показує нам, що соціальний працівник має свій специфічний обсяг професійної діяльності.

Соціальний працівник – це фахівець, який на засадах отриманих у результаті діагностики даних, педагогічно грамотно може розробити методику, методичні рекомендації, профілактичну програму для їхньої реалізації у соціальній роботі різних фахівців соціальної сфери. Крім того, він і сам повинен уміти педагогічно правильно та доцільно будувати соціальну роботу з окремими підлітками, різними групами молоді, їхніми батьками, педагогами, членами родини.

Відповідно можемо сказати, що метою соціальної роботи з підлітками, схильними до правопорушень, є повернення їх до «правослухняного» життя, створення належних умов для їх повноцінного психо-фізичного розвитку, для успішної соціалізації, подолання особистісних проблем і конфліктів з оточенням.

Науковці наголошують на тому, що до відхилень у поведінці підлітків належать аморальні дії, що суперечать прийнятним у суспільстві моральними нормами. Тому їх поділяють на випадкові (ненавмисна провина), так і свідомими, систематичними або ті які повторюються. Під їх способом життя розуміється сукупність суттєвих і типових для підлітків засобів матеріальної і духовної життєдіяльності, що реалізується в певних природних та соціальних умовах. Слід сказати, що спосіб життя підлітка слід характеризувати за такими ознаками, як праця, добробут, споживання, побут, здоров'я, освіта, культура, громадська діяльність тощо. Виходячи з цього можемо зазначити, що для способу життя підлітків, що виявляють різні форми девіантної поведінки є характерним:

- Зневажливе ставлення до виконання своєї певних соціальних функцій (навчатися; відвідувати школу);
- Наявність «зайвого вільного часу» (безтурботливе, необтяжливе дозвілля 7-8 годин щоденно, втечі з дому, зі школи тощо);
- Невміння проводити змістовно свій вільний час;
- Відсутність індивідуальних захоплень у більшості підлітків (хоббі) та ін. ;

– Вживання алкоголю та психоактивних речовин, в першу чергу тютюну;

Для правильної організації соціальної роботи важливо усвідомлювати різницю між поняттями: проступок (провина), правопорушення, злочин, які характеризують саме міру суспільної шкоди чи небезпеки для оточуючих.

Так правопорушення – соціально негативне, передбачене нормами права, винне діяння, яке порушує громадський правопорядок і спричиняє шкоду інтересам держави, фізичної або юридичної особи [19, с. 5].

Відповідно правопорушник – це фізична осудна особа, яка вчинила дане правопорушення. А сам термін «правопорушник» використовують для визначення підлітка з соціальними відхиленнями у поведінці, який здійснює проступки, заборонені чинним законодавством та іншими нормативними актами. Це психічно і фізично здоровий підліток, про те з уже вираженим негативним життєвим досвідом, негативними соціально-етичними знаннями, шкідливими звичками і потребами, зіпсованим неправильним вихованням, негативним впливом середовища. Тому, в широкому, юридичному розумінні правопорушення - це і провини і злочини.

Проступок з соціально-педагогічної точки зору характеризує порушення норм моралі, і виступає як порушенням не лише конкретної норми, а й суспільних відносин в цілому, які цією нормою встановлюються, регулюються, охороняються. Таким чином, суспільно небезпечним може бути будь-яке порушення стосунків між підлітками, батьками, що суперечить нормам моралі, порушує статут закладу (школи де навчається підліток); порушення правил поведінки в громадських місцях, а також правових розпоряджень.

Тому у своїй діяльності соціальний працівник ґрунтуючись на зазначених особистісних характеристиках повинен вміти визначати завдання профілактичної роботи з підлітками-правопорушниками, наприклад, це:

– діагностування причин поведінки дитини, що має різні форми девіантної поведінки;

- подолання особистісних чинників, що спричинюють протиправну поведінку;
- обмеження, локалізація та усунення факторів оточуючого середовища, що негативно впливає на формування особистості підлітка;
- сприяння закріпленню мотивації у підлітка до законослухняної поведінки;
- сприяння розвитку та формуванню позитивних особистісних якостей;
- сприяння створенню необхідних умов для повноцінної соціалізації підлітка; інтегрування підлітка в соціально-позитивне середовище [40, с. 44].

Профілактична робота соціального працівника може реалізовуватися за такими напрямками:

1. Вивчення та діагностування причин дезадаптації підлітків (своєчасне виявлення підлітків схильних до правопорушень).
2. Попередження розвитку різних форм девіантної поведінки (кримінальної, патологічної, адиктивної).
3. Організація спеціально-педагогічної діяльності з підлітками, що входять до групи ризику (ведення індивідуальних карток підлітків, складання психолого-педагогічних характеристик, регулярне проведення індивідуальних бесід, діагностик, анкетування, консультації, бесіди, відвідування вдома тощо).
4. Налагодження системи взаємодії з фахівцями соціальної сфери, що беруть участь у профілактиці, для інтеграції соціалізуючих зусиль (ЦСССДМ, служби у справах дітей, соціальні гуртожитки та ін..).
5. Окремим напрямом профілактичної роботи може виступати робота з сім'єю підлітка (програми «Сімейна розмова»); розвиток взаємодії сім'ї та школи, школи та державних органів за місцем проживання в попередженні правопорушень підлітків.
6. Розширення системи позашкільного консультування та допомоги сім'ї та дітям у подоланні правопорушень.

7. Залучення підлітків до участі в позитивних суспільних організаціях та молодіжних центрах (спортивних, культурних, туристичних, театральних, ініціатив та інших).

8. Активізація самовиховання, самовиховної діяльності з виправлення і подолання негативних якостей і звичок, допомога й підтримка підлітку в роботі над собою.

Таким чином, діяльність соціального працівника може передбачати реалізацію наступних функцій:

- а) діагностичну;
- б) попереджувально-профілактичну;
- в) корекційно-розвиткову та реабілітаційну.

Реалізуючи діагностичний напрям профілактичної роботи соціальний працівник повинен вміти організувати процес дослідження соціальної ситуації розвитку підлітків, які потребують соціально-педагогічної підтримки, одержати якомога найбільш повної інформації про рівень їх соціального розвитку. Звичайно, що такого роду інформація, як правило, соціальний працівник може отримати у адміністрації закладу, де навчається підліток, від педагогів, класного керівника, психолога школи, батьків та найближчих друзів.

Соціальний працівник збирає і вибудовує інформацію на засадах уявлень, умінь спроектувати, спрогнозувати. У першу чергу він має проводити діагностику середовища з метою виявлення систематичних порушників норм і правил, зокрема у закладах освіти (фіксувати часті пропуски уроків, зухвалу та агресивну поведінку, непокору загальним вимогам, куріння, лихослів'я тощо). Звичайно він мусить діагностувати підлітків, які порушують морально-правові норми в сім'ї, на вулиці, у дворі (образи ровесників, малюків, вчителів, використання фізичної сили при з'ясуванні відносин, крадіжки, примус до чогось, псування меблів та інших предметів шкільного інтер'єру, булінг та ін.)

І нарешті, соціальний працівник визначає групу підлітків, які вже

мають чи мали досвід у скоюванні дрібних злочинів, мають приводи поліції чи перебувають на обліку у службах справах дітей.

Соціальний працівник отримує відповідну особистісну інформацію соціальний склад сім'ї і по можливості вивчає контакти своїх потенційних клієнтів за межами закладу. Після цього він розпочинає безпосереднє спілкування та встановлення контактів з підлітком, що проявляє девіантну поведінку.

Важливим моментом для профілактичної роботи є висновок про те, чи можна розраховувати на допомогу та взаємодію з членами родини, родичами підлітка, наскільки їх хвилює доля своєї дитини і чи готові вони активно брати участь у зміні ситуації.

Потрібно зазначити, що результати профілактичної діяльності можуть вважатися успішними, якщо підліток-правопорушник стає на шлях дотримання прийнятних у суспільстві норм і правил поведінки, здатний самотійно приймати рішення, задовольняти потреби та долати проблеми соціально доступними засобами. Звичайно, що реалізація такої профілактичної діяльності є складним і довготривалим процесом. Адже підліток-правопорушник має негативний досвід, негативну оцінку щодо себе та своїх можливостей, не відчуває любові з боку батьків, у його поведінці відчутні наслідки різного виду депривацій, відчуженості суспільства.

Висновки до першого розділу

З проаналізованого можемо зазначити, що у науковій літературі розуміння поняття «тренінг» має декілька значень: як група відповідних методів; як засіб впливу, як засіб розвитку тощо.

Він має свої ознаки; власні причини привабливості практичного використання; це той метод роботи, який має в собі поєднання знань практичного та теоретичного характеру, досвіду його учасників.

Також нами було подано характеристику ряду основних груп методів, які практично використовуються в соціально-педагогічному тренінгу (дискусійні, методи ігрової роботи, методи, в основі яких покладена невербальна активність його учасників).

Розглядаючи наукові підходи щодо визначення сутності «профілактика», його специфіки в соціальній роботі можна визначити, що поняття «профілактика» має різні визначення у соціально-педагогічній літературі, про те ми наголошуємо на тому, що це відповідна діяльність, яка спрямована на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих підлітків.

В профілактичній роботі соціальний працівник / соціальний педагог повинен розраховувати на допомогу та взаємодію всіх учасників цього процесу: члени родини, родичі підлітка, адміністрація закладу, педагоги, друзі та ровесники інші спеціалісти.

РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ У ПРОФІЛАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Дослідження рівня використання соціально-педагогічного тренінгу у профілактичній роботі соціального працівника

В сьогоденнішніх умовах профілактика правопорушень серед підлітків повинна реалізовуватися, як вже зазначалося, через призму інноваційних методів. Одна з основних причин правопорушень серед підлітків, є так звана «мода», тому головним завданням суспільства є її переорієнтація, тобто зміни у тенденціях розвитку: популяризація здорового способу життя (фізкультура, туризм, активний відпочинок тощо), креативного мислення, можливість піклуватися про оточуючих людей, орієнтація на творчі здібності підлітків.

Серед таких методів профілактичної роботи найефективнішими методами роботи з попередження правопорушень серед неповнолітніх вважаємо тренінги та індивідуальні методи. Причому, з точки зору більшості фахівців центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, соціальних педагогів закладів освіти надають перевагу саме тренінгам.

На нашу думку, для роботи з підлітками – тренінг є один із ефективних методів, так як він надає змогу їм, програючи певну ситуацію, засвоїти правильну, соціально спрямовану модель поведінки, модель спілкування в компанії однолітків, друзів. Саме тренінг дає можливість підліткам відчувати приналежність до групи, яка відіграє істотну роль у самовизначенні підлітка і у визначенні його статусу у колі ровесників, створює особливе відчуття - «почуття ми». Тому тренінг у роботі з підлітками є найбільш вдалим і ефективним методом.

На сьогодні дослідники різних форм профілактичних тренінгів вважають найбільш розповсюдженими наступні:

– тренінг резистентності (стійкості) до негативного соціального впливу. Такі тренінги спрямовані щоб передбачати зміни установки на девіантну поведінку, формування навиків розпізнавання рекламних стратегій, розвиток здатності говорити «НІ» в разі тиску ровесників, інформування про можливий негативний вплив батьків та інших дорослих (наприклад, що вживають різні психоактивні речовини) тощо;

– тренінг асертивності або афектно-ціннісного навчання. Він базується на тому, що розуміння девіантної поведінки безпосередньо пов'язане з емоційними порушеннями у підлітка, і тому з метою запобігання цій проблемі, підлітків навчають розпізнавати емоції, проявляти їх прийнятним чином і продуктивно справлятися зі стресом. У процесі групової психолого-педагогічної роботи формують також уміння та навички ухвалення рішення, підвищення власної самооцінки, стимулюють процеси самовизначення і розвиток позитивних цінностей у підлітка;

– тренінг формування життєвих навиків передбачає, перш за все, уміння спілкуватися підлітка, підтримувати дружні зв'язки і конструктивне вирішення конфліктів у міжособових стосунках в різних колективах (ровесники, класний колектив, неформальні угруповання та ніш.). Даний тренінг дає можливість навчитись брати на себе відповідальність, ставити конкретні цілі і досягати їх, відстоювати свою позицію та інтереси. Нарешті, життєво важливими є навички самоконтролю, упевненої поведінки, зміни себе і навколишньої ситуації [4, с.14-17].

Провідною метою такого роду профілактичних тренінгів, в першу чергу, є навчання учасників чинити опір, відхиляти пропозиції щодо різноманітних залежностей (алкоголь, тютюн, наркотики тощо) упевненим тоном. Вони повинні розуміти, що можуть потрапити в ситуацію, де запропонують алкоголь або наркотики. Важливо знати, що головне в цій ситуації – упевнено сказати "НІ", і що існує значна кількість методів, які допомагають це зробити. Ці методи включають у себе мову тіла, тон відмови й, звичайно, тверду відмову від запропонованих залежностей. Важливо також наголосити, що людина не

повинна при відмові почувати себе винною.

Для організації емпіричного дослідження нами були розроблені мета та завдання:

Мета – дослідити рівень обізнаності підлітками явища профілактики правопорушень та рівень використання соціальними працівниками в профілактиці соціально-педагогічного тренінгу.

Завдання:

1. Розкрити реальний стан обізнаності підлітками явища профілактика правопорушень.

2. Визначити перелік заходів профілактики, що здійснюються соціальними працівниками / соціальними педагогами закладів та установ міста Бахмача.

3. З'ясувати рівень використання соціальними працівниками / соціальними педагогами в профілактиці правопорушень серед підлітків соціально-педагогічного тренінгу.

Для дослідження рівня здійснення профілактичної роботи соціальними педагогами та соціальними працівниками, нами були залучені до анкетування учні 9-11 класів, що склало 93 школяра (Бахмацька гімназія Бахмацької районної ради Чернігівської області, Бахмацька загальноосвітня школа I-III ступенів №1 Бахмацької районної ради Чернігівської області, Бахмацька загальноосвітня школа I-III ступенів №4 Бахмацької районної ради Чернігівської області, Бахмацька загальноосвітня школа I-III ступенів №5 Бахмацької районної ради Чернігівської області).

Запропонована анкета для підлітків містила питання, що давали нам можливість з'ясувати рівень обізнаності підлітків щодо профілактики негативних явищ, зокрема правопорушень серед підлітків [див.додаток А].

Питання анкети спрямовані на виявлення низки негативних соціальних явищ у підлітковому середовищі (класі, серед друзів, неформальних організаціях тощо), знання підлітків щодо інтерактивних методів роботи, зокрема соціально-педагогічного тренінгу. Наша увага була зосереджена на

правопорушеннях серед підлітків та їх наслідків, з'ясування сутності поняття «профілактика», даного явища та наскільки опитувані мали можливість брати участь у профілактичних заходах і якого характеру. Серед заходів, які нас цікавили, ми обрали інтерактивні методи роботи та «тренінг» і його розуміння самими підлітками. А також з'ясовували чи потрібна профілактична робота, яку мають здійснювати соціальні працівники / соціальні педагоги.

Далі ми з'ясували рівень задоволеності профілактичною роботою серед підлітків. Де показниками рівнів задоволеності склали:

Низький рівень (1-2):

- **Повністю незадоволений:** опитуваний абсолютно не знайомий з профілактикою як поняттям, так і як з процесом здійснення. Взагалі відсутній особистий досвід участі у заходах такого рівня.
- **Частково незадоволений:** знайомий та має часткове розуміння, що таке профілактика, але відсутній особистий досвід участі у заходах такого спрямування взагалі.

Середній рівень (3-4):

- **Частково задоволений:** знайомий із поняттям профілактика негативних явищ, але не може дати змістовне його визначення, не має особистого досвіду участі у профілактичних заходах, але може назвати такі як роздавання брошур, рекламні акції, концерти, фестивалі на підтримку щодо боротьби з такими явищами тощо;
- **Задоволений:** знайомий із поняттям профілактика негативних явищ, може дати змістовне його визначення, має особистий досвід участі у профілактичних заходах, але дуже вузько щодо заходів – роздавання брошур, рекламні акції щодо боротьби з такими явищами тощо;

Високий рівень (5):

- **Повністю задоволений:** знайомий із поняттям профілактика негативних явищ, може дати змістовне його визначення, назвати такі явища; має особистий досвід участі у профілактичних заходах та

може назвати їх різновиди;

РІВНІ		
Низький	Середній	Високий
«1» – повністю незадоволений(а) «2» – частково незадоволений(а)	«3» – частково задоволений(а) «4» – задоволений(а)	«5» – повністю задоволений(а).

Для визначення рівня використання соціально-педагогічного тренінгу у профілактичній роботі соціального працівника / соціального педагога на практиці ми спробували дослідити на прикладі закладів та установ міста Бахмач. Зокрема, в анкетуванні взяли участь фахівці Районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (фахівці соціальної сфери – 12 осіб) та соціальні педагоги (4 особи) – Бахмацька гімназія Бахмацької районної ради Чернігівської області, Бахмацька загальноосвітня школа I-III ступенів №1 Бахмацької районної ради Чернігівської області, Бахмацька загальноосвітня школа I-III ступенів №4 Бахмацької районної ради Чернігівської області, Бахмацька загальноосвітня школа I-III ступенів №5 Бахмацької районної ради Чернігівської області [див.додаток Б].

Опитуваним пропонувалося дати відповідь на питання «Чи здійснюють вони в своїй діяльності профілактику правопорушень серед підлітків?» якщо здійснюють то опитуваним пропонувалося обрати методи, які вони використовують у своїй профілактичній роботі з підлітками зі списку представлених: лекції; профілактичні бесіди; консультації; виховна година; соціально-педагогічний тренінг; квест; дебати; мозковий штурм ; обговорення в колі; дискусія; Case-study (кейси); форум-театр; «рівний-рівному»; круглий стіл; вправи; перегляд фільмів; відео лекція; конкурси; рольові ігри (інсценування); виготовлення постерів / флаєрів.

2.2. Результати емпіричного дослідження

Як вже зазначалося в опитуванні взяли участь учні 9-11 класів, що склало 93 школяра та фахівці соціальної сфери (соціальні працівники та соціальні педагоги) – 16 осіб.

За результатами емпіричного дослідження реального стану обізнаності підлітками явища профілактика правопорушень ми дійшли наступних висновків:

Так, на питання, які негативні соціальні явища притаманні сучасному підлітковому середовищі опитувані визначили різні форми девіантної поведінки. Звичайно обізнаність підлітків щодо негативних явищ дещо вражала вони розповідали та описували деякі явища із розумінням всієї суті та змісту. Так, серед найбільш частіше вживаних негативних явищ серед підлітків були названі тютюнопаління, булінг, дрібні злочини, бійки, вживання наркотиків, залежність від комп'ютерних ігор.

Таблиця 2.1.

Результати опитування щодо негативних явищ серед підлітків міста Бахмача

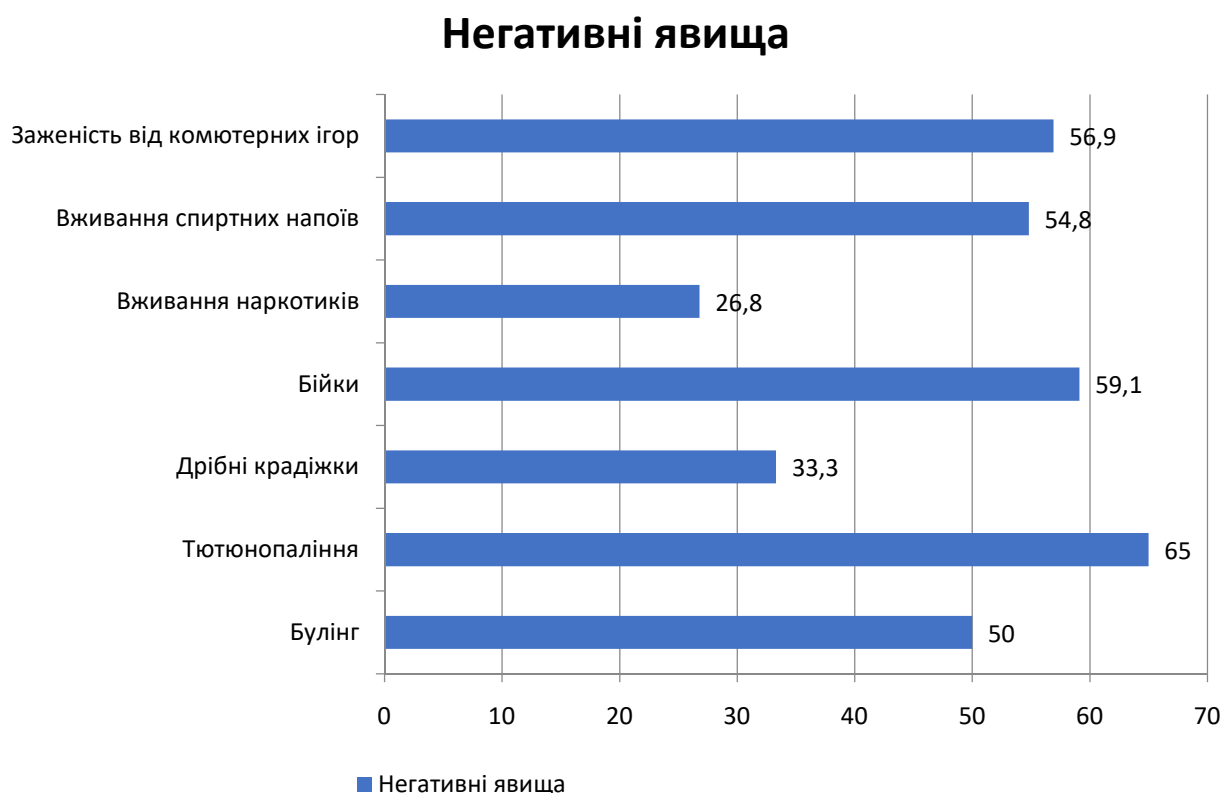
№ п/п	Негативні явища	Кількість голосів	%
1	Булінг	47	50
2	Тютюнопаління	61	65
3	Дрібні крадіжки	31	33,3
4	Бійки	55	59,1
5	Вживання спиртних напоїв	51	54,8
6	Вживання наркотиків	25	26,8
7	Залежність від комп'ютерних ігор / гемблінг	53	56,9

На питання щодо розуміння правопорушень серед підлітків та їх різновидів опитуванні дещо виявили поверхові знання. Більшість підлітків проговорили про кримінальні злочини та відповідальність перед законами

України. Серед наслідків звичайно були названі такі як: погіршення стосунків із батьками, ровесниками, збільшення конфліктних ситуацій, негативні особистісні стани, притягування до адміністративної відповідальності, прогули школи, педагогічна неуспішність, бродяжництво, невміння проводити змістовно дозвілля тощо.

Діаграма 2.1.

Результати опитування щодо негативних явищ серед підлітків міста Бахмача

Далі питання анкети дало можливість нам зрозуміти чи знайомі підлітки з поняттям «профілактика» та сутність, зміст. Більшість опитуваних дали позитивну відповідь, що знайомі з даним поняттям, але змістовний бік не змогли розкрити. Так, деякі з них пояснювали, що це різні акції, конкурси, виховні заходи, які організуються з метою повідомлення інформації про різні негативні явища, що мають місце у підлітковому середовищі. Тобто більшість підлітків пов'язували дане поняття з конкретними формами роботи, але змістовно пояснити поняття «профілактика» не могли.

Далі нами було з'ясовано, що більшість опитуваних підлітків 77 осіб (82,7 %) на питання участі їх у профілактичних заходах дали позитивну відповідь. Далі опитувані перерахували заходи та методи профілактичної роботи, які проводилися в установах та закладах міста. Зокрема, підлітки зазначили, що соціальні працівники / соціальні педагоги частіше всього використовують інтерактивні форми профілактичної роботи як: різні акції та виховні заходи щодо профілактики правопорушень, конкурси, були учасниками соціально-педагогічних тренінгів, лекції, дебати, круглі столи, конкурс/виставку, відео лекторії, виховна година, виготовлення постерів / флаєрів.

Таблиця 2.2.

Результати опитування підлітків щодо різних методів профілактики

№ п/п	Методи роботи	Кількість голосів	%
1	Акції	53	56,9
2	Конкурси / виставки	61	65,5
3	Соціально-педагогічний тренінг	27	29
4	Відеолекції / лекції	55	59,1
5	Дебати	51	54,8
6	Круглі столи	25	26,8
7	Профілактичні бесіди	53	56,9
8	Виховна година	85	91,3
9	Виготовлення постерів / флаєрів	75	80,1
10	Консультації	49	52,6

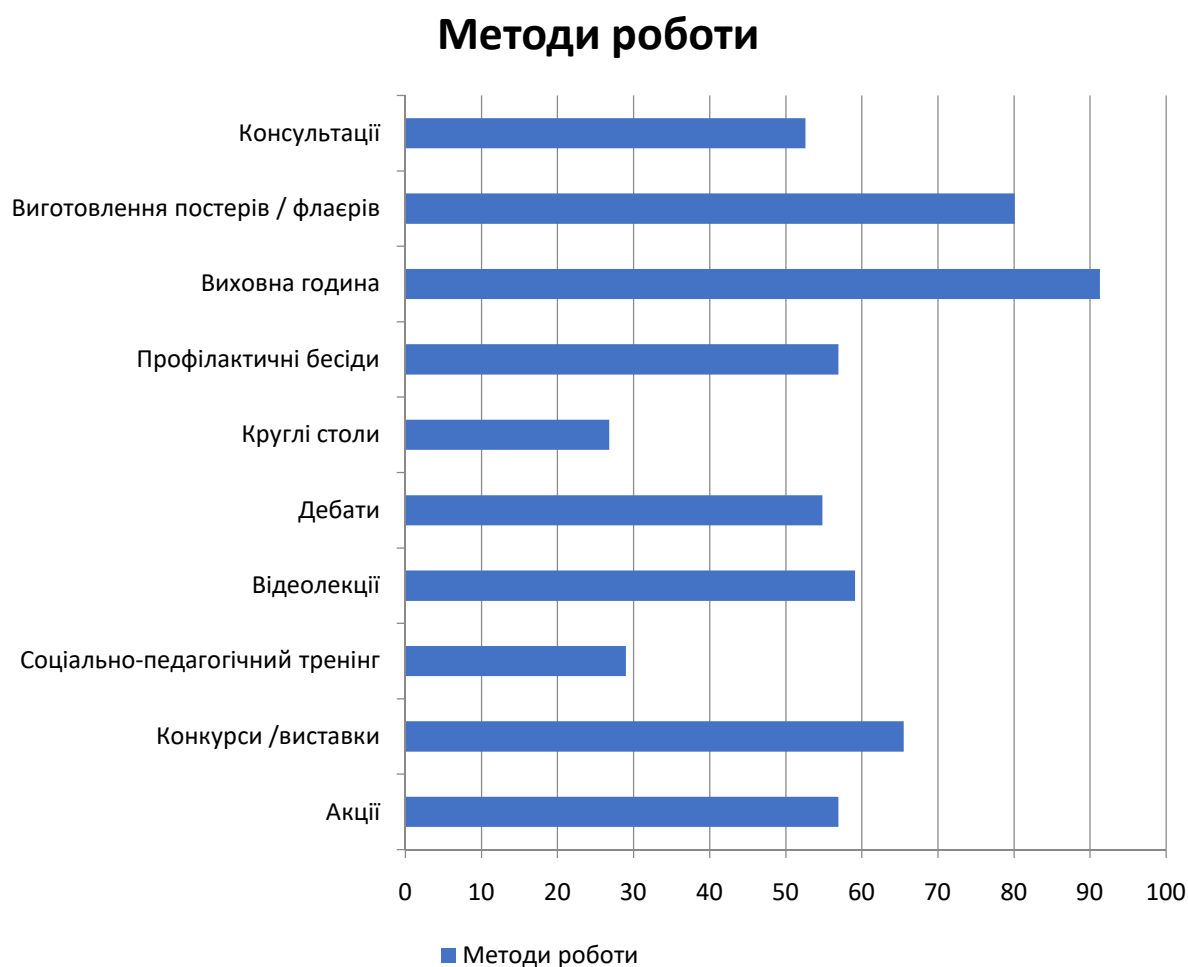
Зазначені методи роботи зі слів опитуваних проводилися в рамках їх установ та закладів. Також опитувані відмітили, що частіше всього при

роботі з ними використовувалися більш традиційні методи роботи: виготовлення постерів та флаєрів (80,1%), виховні години (91,3%), конкурси / виставки (65,5%), відеолекції та лекції звичайні (59,1%), дебати (54,8%).

Виходячи з цього можемо сказати, що соціальні працівники / соціальні педагоги притримуються на практиці більш традиційних методів та форм профілактичної роботи.

Діаграма 2.2.

Результати опитування підлітків щодо різних методів профілактики

Далі на питання, що таке інтерактивні методи роботи фактично всі опитувані відмітили, що це ті методи, які дають можливість навчитися різним умінням та навичкам, у процесі взаємодії, на підставі якої виникають

нові знання, що народжувалися безпосередньо у даному процесі або стали результатом надбання. Тому, досліджувані у відповідях на питання вибору кращих методів профілактичної роботи надали перевагу саме інтерактивним методам – соціально-педагогічному тренінгу, рольовим іграм.

Наступне питання анкети дало можливість нам з'ясувати чи знайомі досліджувані з поняттям «тренінг», його визначення та що він собою являє.

Як було вже з'ясовано 29% опитуваних брали особисто участь у соціально-педагогічних тренінгах та знайомі безпосередньо з особливостями його організації та проведенні, але на практиці, зі слів досліджуваних, він потребує значної змістовної підготовки з боку соціальних працівників / соціальних педагогів, тому він так мало і використовується ними.

Про те абсолютно всі опитувані зазначили, що для сучасного молодіжного середовища робота соціального працівника / соціального педагога є необхідною щодо профілактики негативних явищ, а особливу увагу потребують саме правопорушення, кількість яких значно зростає та і вік правопорушників знизився.

До цього слід додати, що правопорушення також дещо видозмінюються, як зазначили самі опитувані, зокрема це і електронне шахрайство, це і електронне шантажування, «підстави» з використанням електронних маніпуляцій, булінг (цькування безпосереднє та знову таки кібербулінг), електронні азартні ігри.

При з'ясуванні рівня задоволеністю профілактичною роботою в установах та закладах міста Бахмач підлітками ми запропонували оцінити її за п'ятибальною системою, де 1-2 бали це низький рівень, 3-4 бали – середній рівень та 5 балів – високий рівень. Так ми з'ясували, що більшість опитувані задоволені профілактичною роботою в установах, закладах та мікрорайонах м. Бахмача

Таблиця 2.3.

Рівень задоволеності підлітків профілактичною роботою в місті

Бахмач

12. Чи задоволені ви профілактичною роботою в своєму закладі, мікрорайоні?	Кіл-ь	%	Рівні
– повністю незадоволений(а)	–	–	
– частково незадоволений(а)	9	9,6	Низький
– частково задоволений(а)	16	17,2	Середній
– задоволений(а)	57	61,2	Середній
– повністю задоволений(а)	11	11,8	Високий

Відповідно до результатів дослідження нами було визначено середній рівень, що склало показники $(17,2+61,2=78,4\%)$ здійснення профілактичної роботи соціальними працівниками / соціальними педагогами установ та закладів міста Бахмач (опитувані обізнані щодо негативних явищ їх наслідків, розуміють сутність поняття «профілактика» та стверджують, що фахівці проводять з ними заходи, спрямовані на запобігання негативних соціальних явищ на достатньо задовільному рівні (78,4% опитуваних).

Для дослідження рівня використання соціальними працівниками / соціальними педагогами в профілактиці правопорушень серед підлітків соціально-педагогічного тренінгу нами була запропонована анкета учасникам емпіричного дослідження. Анкета містила ряд питань, що стосується соціально-педагогічного тренінгу.

Так, за результатами опитування щодо використання соціально-педагогічного тренінгу у власній професійній діяльності соціального працівника / соціального педагога ми отримали наступні результати [див. Таблиця 2.3.].

Таблиця 2.4.

Результати опитування соціальних працівників / соціальних педагогів щодо використання соціально-педагогічного тренінгу

Питання	ТАК		НІ	
	Кіл-ь	%	Кіл-ь	%
1. Чи здійснюєте ви в своїй діяльності профілактику правопорушень серед підлітків?	13	81,2	3	18,8
2. Які методи профілактики правопорушень ви використовуєте в своїй роботі, відмітьте:				
– лекції	15	93,7	1	6,3
– профілактичні бесіди	12	75	4	25
– консультації	16	100		
– виховна година	12	75	4	25
– соціально-педагогічний тренінг	8	50	8	50
– квест	2	12,5	14	87,5
– дебати	5	31,3	11	68,7
– мозковий штурм	6	37,5	10	62,5
– обговорення в колі	7	43,8	9	56,2
– дискусія	9	56,2	7	43,8
– Case-study (кейси)	5	31,3	11	68,7
– форум-театр	3	18,8	13	81,2
– «рівний-рівному»	7	43,8	9	56,2
– круглий стіл	11	68,7	5	31,3
– психогімнастика	7	43,8	9	56,2
– перегляд фільмів	9	56,2	7	43,8
– відео лекція	7	43,8	9	56,2
– конкурси	9	56,2	7	43,8
– рольові ігри (інсценування)	8	50	8	50
– виготовлення постерів / флаєрів	12	75	4	25
3. Чи знайомі ви з інтерактивним методом профілактичної роботи як соціально-педагогічний тренінг?	10	62,5	6	37,5
4. Дайте визначення, що таке соціально-педагогічний тренінг?	7	43,8	9	56,2
5. Назвіть основні структурні елементи соціально-педагогічного тренінгу?	7	43,8	9	56,2
6. Як часто ви використовуєте соціально-педагогічний тренінг у своїй роботі?				
– Раз на рік				
– Раз на пів року	3	18,8		
– Раз в місяць	6	37,5		

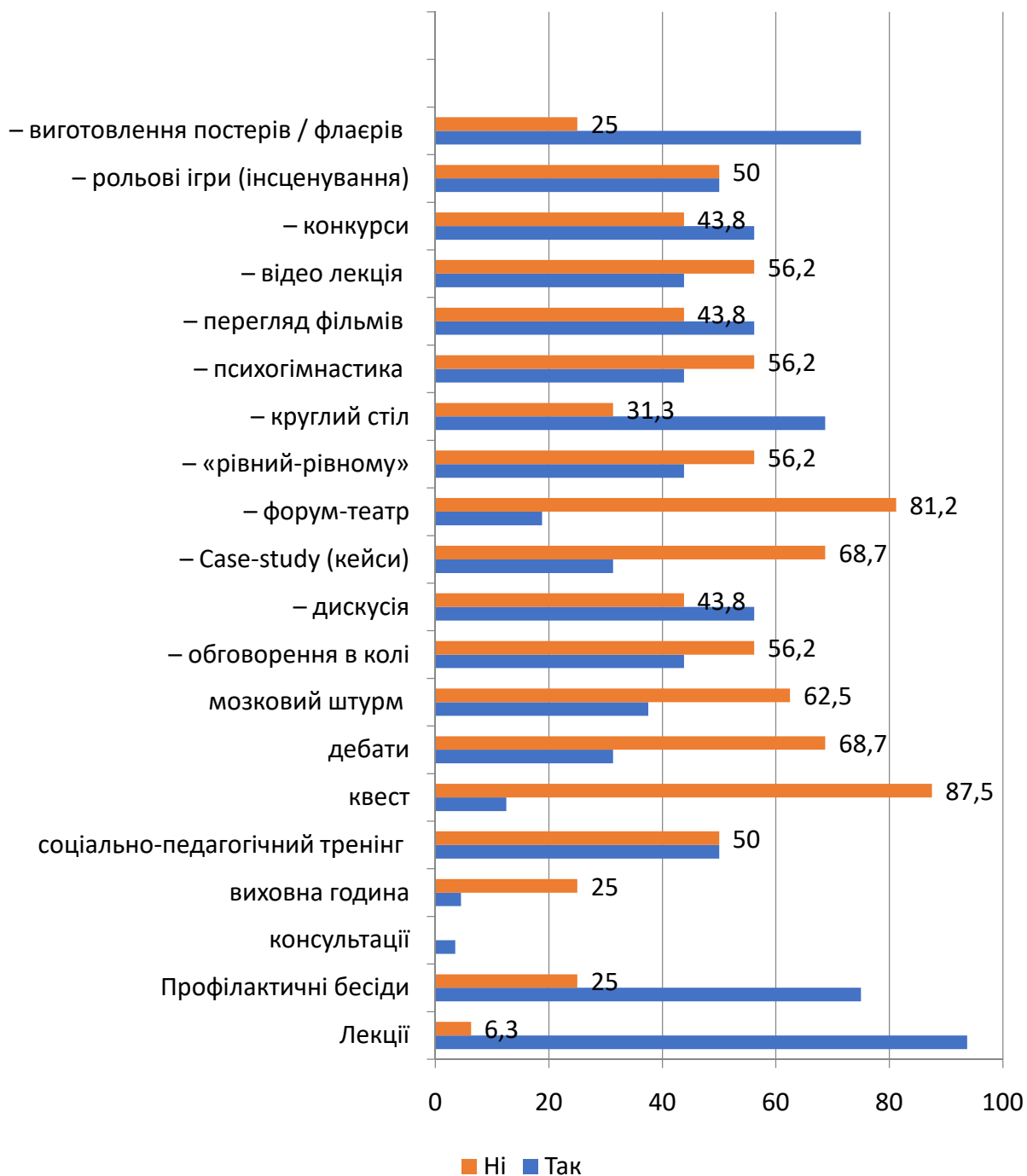
– Щотижня	4	25		
7. Скільки часу ви витрачаєте на підготовку соціально-педагогічного тренінгу?				
– 1 годину				
– 3 години	12	75		
– день	4	25		
– не витрачаю взагалі				
8. Оцініть вашу власну готовність до використання соціально-педагогічного тренінгу у своїй роботі				
– не володію взагалі	4	25		
– не використовую, бо займає багато часу	4	25		
– володію на достатньому рівні	4	25		
– постійно проводжу та постійно беру участь сама	4	25		
9. Який вплив на підлітка, на Вашу думку, має використання соціально-педагогічного тренінгу?				
– дозволяє підлітку проявити себе в новій ролі	10	62,5	6	37,5
– формує навички самостійної продуктивної діяльності, комунікативні навички тощо	12	75	4	25
– сприяє створенню ситуації успіху для кожного підлітка	6	37,5	10	62,5
– практично ніяк не впливає	4	25	12	75
– забирає багато часу у підлітка, тому інтерес у них знижений	6	37,5	10	62,5
10. Чи заохочує адміністрація Вашого закладу до використання соціально-педагогічного тренінгу у роботі з підлітками?	4	25	12	75
11. Чи готові Ви брати участь у соціально-педагогічних тренінгах з метою самоосвіти та саморозвитку?	10	62,5	6	37,5

На перше питання, щодо реалізації профілактики правопорушень серед підлітків як напряму своєї діяльності дали позитивну відповідь не всі, оскільки зазначили, що це не є їх основним напрямом діяльності у закладі.

Наступне питання стосувалося вибору основних методів профілактики, якими користуються соціальні працівники / соціальні педагоги серед яких фахівці виділили наступні: лекції (93,7%), профілактичні бесіди (75%),

консультації (100%), виховна година (75%), круглий стіл (68,7%), виготовлення постерів / флаєрів (75%).

Діаграма 2.3. Методи профілактичної роботи, що використовуються соціальними працівниками / соціальними педагогами у профілактичній діяльності

Як бачимо, фахівці, що взяли участь в опитуванні більший відсоток надали перевагу традиційним методам профілактики правопорушень серед підлітків, і менший відсоток тим профілактичним методам, що ми відносимо до інтерактивних або ті, які передбачають активну взаємодію із підлітками (дебати, кейси, обговорення у колі, квест, рольові ігри, психогімнастику), зокрема і соціально-педагогічний тренінг (50%).

Далі 62,5% фахівців зазначили, що зустрічалися і знайомі з інтерактивним методом профілактичної роботи – соціально-педагогічний тренінг. Про те лише 43,8 % опитуваних фахівців дали повноцінне визначення цього методу та перерахували його основні структурні елементи. Не зважаючи на те, що більша частина знайома з даним методом профілактичної роботи, на практиці, згідно анкети опитуваних фахівців раз на пів року його реалізують 18,8%, раз в місяць – 37,5% і тільки 25 % опитуваних працюють з таким методом щотижня, тобто систематично реалізують його на практиці.

Такі відповіді самі фахівці коментують по різному, одні наголошують, що це цікавий і корисний метод профілактичної роботи і його слід використовувати в своїй роботі систематично і не тільки в рамках профілактики, але й просвітництва, діагностуванні, корекції та інших напрямках соціальної роботи. Інші наголошують, що це складний метод для реалізації його на практиці, оскільки він потребує багато ресурсів, часу та підготовки до нього. Так, частина витрачає на його підготовку до 3 годин (75%), інші витрачають цілий день (25%). Виходячи з цього фахівці оцінили власну готовність до використання соціально-педагогічного тренінгу у своїй роботі: не володіють таким методом – 25%, не використовую, бо займає багато часу – 25%, володію на достатньому рівні – 25%, постійно організують та постійно беруть участь власне самі – 25%.

Звичайно, що на використання такого інтерактивного методу у профілактичній роботі залежить від багатьох чинників, наприклад лише 62,% наголошують на тому, що соціально-педагогічний метод дозволяє підлітку

проявити себе в новій ролі, інші наголошують на тому, що він формує навички самостійної продуктивної діяльності, комунікативні навички тощо (75%), сприяє створенню ситуації успіху для кожного підлітка (37,5%), навіть були такі фахівці, які зазначили, що практично ніяк не впливає (25%) і ті, що говорили, що це забирає багато часу у підлітка, тому інтерес у них знижений (37,5%).

Серед інших мотиваційних стимулів для використання соціально-педагогічного методу у профілактичній роботі фахівці назвали заохочування різного роду від адміністрації, що склало – 25%.

Позитивним є те, що частина 62,5% фахівців готові брати участь у соціально-педагогічних тренінгах з метою самоосвіти та саморозвитку.

Таким чином, можемо сказати, що використання інтерактивних методів профілактичної роботи, зокрема соціально-педагогічного тренінгу має певну специфіку, яка полягає у тому, що саме він сприяє активній взаємодії підлітків один з одним та із фахівцями. Даний метод роботи для підлітків є більш цікавими, аніж традиційні методи, а також інтерактивні методи вимагають менше розповіді, більше наочності, активної дії та взаємодії. Для ефективного використання інтерактивних методів необхідна підготовка до них, необхідні технічні засоби тощо.

2.3. Рекомендації соціальним працівникам / соціальним педагогам щодо використання соціально-педагогічного тренінгу як методу профілактики правопорушень для підлітків

На цей момент, найважливішим завданням, яке ставлять перед собою фахівці соціальної сфери – це формування гармонійно розвиненої, фізично та психічно здорової особистості підростаючого покоління. Проте, на успішність виконання та розв'язання поставленого завдання, сьогодні негативно впливає

низка різних факторів та чинників, зокрема проблеми нестабільного соціально-економічного становлення держави, складність соціальної системи розвитку підлітка, внутрішньосімейна атмосфера та особливості взаємин з батьками, рівень професійної і психолог-педагогічної підготовки педагогів та освіченості батьків, сенситивність підлітка до несприятливих соціальних впливів, їх емоційна нестабільність, вразливість, вікові й індивідуально-типологічні властивості. Деякі з них детермінують виникнення у підлітків негативні психічні стани, які за відсутності належного психолого-педагогічного впливу та корекції, соціально-педагогічної профілактики, адекватних змін соціально-педагогічних умов можуть деформувати їх майбутній розвиток, стати причиною погіршення їх соціалізації, зумовити порушення її стосунків з дорослими та ровесниками.

Серед причин, які найбільшою мірою гальмують самовиховання та саморозвиток підлітка, є його низький рівень мотивації до самовдосконалення, а також відсутність необхідних вольових якостей, умінь і навичок. Таке явище притаманне більшості підліткам. Тому хотілося б зазначити, що соціальний працівник / соціальний педагог повинен створювати необхідні умови для активізації процесу самовиховання, створювати свідоме конструювання такої ситуації, яка б вимагала від підлітків відповідних активних дій і вчинків. Потрібно усвідомлювати, що це можна досягнути якщо підлітки, усвідомлюючи роль самовиховання у своєму становленні, будуть зацікавлені цим процесом і результатом власного удосконалення. Потрібно відзначити, що такі зміни відбувається при умовах, коли створюються можливості для виявлення і розвитку індивідуальних особливостей підлітка; забезпечується комплексна зорієнтованість на розвиток усіх структурних компонентів особистості підлітка: пізнавального, емоційно-ціннісного, діяльнісно-вольового. Звичайно, що ці умови реалізуються при використанні інтерактивних методів роботи з підлітками, зокрема соціально-педагогічного тренінгу.

З метою ефективного впровадження профілактичного напрямку роботи

соціальних працівників та соціальних педагогів, на засадах використання інтерактивних методів, зокрема соціально-педагогічного тренінгу, пропонуємо наступні рекомендації:

1. Налагоджувати співпрацю з організаціями, що працюють у сфері попередження протиправних дій неповнолітніх та залучати їх до співпраці (правоохоронні органи, громадські організації).

2. Біль ширше впроваджувати у практику власної роботи інтерактивні форми та методи профілактики, збільшувати застосування вербальних методів: окрім лекцій та бесід, які передбачають пасивне сприйняття інформації, використовувати інтерактивні методи подання інформації диспути, дискусії, вікторини, квести, тренінги, сюжетно-рольові ігри, вправи які активніше залучають слухачів.

3. В організації соціально-педагогічного тренінгу слід уникати таких інтерактивних методів, які спрямовані на «зменшення конфлікту», як голосування, компромісні рішення з метою досягнення згоди при вирішенні групової задачі.

4 В процесі реалізації соціально-педагогічного тренінгу розглядайте відмінність думок як допомогу, а не як перешкоду при ухваленні групових рішень.

5. Також слід уникати ситуацій, коли ви змінюєте свою думку тільки заради досягнення згоди, не усувайтеся від конфлікту. Необхідно підтримувати тільки ті рішення, з якими ви можете погодитися хоч би частково.

6. Сприяти розробці та впровадженню програм, які організують змістовне дозвілля підлітків із використанням інтерактивних методів (квест, рольові ігри, тренінги).

7. Співпрацювати з волонтерами, які можуть стати контактними особами для дітей, схильних до девіантної поведінки у соціально-педагогічних тренінгах «рівний-рівному». Підлітки, яким довірено включитися в таку роботу та її реалізовувати серед ровесників, відчувають свій авторитет та формують в

себе звичку бути чуйним, уважним до інших, відчують потребу в постійному самовдосконаленні та прагнуть бути більш обізнаними в тих сферах діяльності, в яких хочуть допомогти змінитися іншим у вирішенні їх складних життєвих обставин. Ті ж підлітки, які бачать перед собою такий приклад, усвідомлюють, що прагнення до вирішення життєвих негараздів є цілком можливим, якщо докласти до цього зусиль і набагато легше сприймають ідеї, працювати над собою.

8. Ми вбачаємо у необхідності соціальному працівнику / соціальному педагогу виступити у ролі «наставника підлітка у профілактиці правопорушень» бо це людина, яка, крім своїх професійних обов'язків щодо роботи з підлітками, здійснює соціально-педагогічну діяльність, спрямовану на створення позитивного успішного соціалізуючого середовища серед підлітків, залучати їх до самовиховання, формувати необхідні уміння, навички і мотивацію для самовдосконалення й надавати відповідну ефективну психолого-педагогічну підтримку, допомагати здійснювати контроль за досягненнями у цьому процесі.

9. Процес організації та керування програмами профілактики правопорушень серед підлітків був би неможливим без використання соціально-педагогічного тренінгу. Необхідно використовувати його арсенал у популяризації ідей здорового способу життя, альтернативних відвід діяльності, тобто переконувати підлітків в його корисності, створення позитивного ставлення до нього, підвищувати мотивацію до включення в таку роботу. Треба розкрити значення, мету, перспективи і можливі результати профілактики правопорушень, розповісти про яскраві приклади, ознайомити зі ставленням до змін, які відбуваються у підлітків, відомих особистостях, особливо тих, хто досяг у ньому значних успіхів.

10. Стимулювання до використання соціально-педагогічного тренінгу як метода профілактики правопорушень спонукає до активнішої роботи над самим собою соціального працівника / соціального педагога і полягає в тому, щоб забезпечити потребу у самовдосконаленні, викликати позитивні

мотиваційні установки для подальшого удосконалювання своєї особистості. Стимулювати можна кількома способами: створенням зовнішніх умов для самовдосконалення; впливом на внутрішні (мотиваційні) передумови самовдосконалення.

11. Стимулювання до інтерактивної діяльності за допомогою створення зовнішніх умов полягає в тому, що у закладах та установах соціальної сфери соціальному педагогу повинен створювати такі умови, які спонукатимуть, вмотивовуватимуть його займатися самовдосконаленням у цій сфері. Такими стимулювальними умовами можуть виступити: чітка внутрішня організація процесу соціальної роботи; формування позитивної громадської думки у колективі про інтерактивні методи роботи; висунення високих вимог до працівників, поєднане з турботою про них; залучення кожного фахівця до активної діяльності; пропаганда діяльності найкращих спеціалістів; організація дозвілля і відпочинку фахівців, преміювання, відзнаки, подяки, підвищення кваліфікації, реалізація та залучення до проєктів тощо.

Також хотілося б додати, що умови успішного використання інтерактивних методів роботи, зокрема соціально-педагогічного тренінгу у профілактиці правопорушень серед підлітків є реалізація таких завдань:

- визначення головної мети, цілей і конкретних завдань щодо профілактичної роботи;
- наявність чіткого плану, програми профілактики;
- постійне вивчення індивідуальних особливостей підлітків, популяризація та поширення найкращого досвіду роботи інших та власного;
- розроблення інноваційних інтерактивних методів та їх упровадження в профілактиці правопорушень підлітків;
- опанування дітьми інтерактивних методик, методів, прийомів та засобів роботи над собою в процесі попередження виникненні негативних явищ;
- формування яскравих ідеалів для самовдосконалення;
- прищеплення навичок і вмінь самоаналізу, виокремлення власних і

позитивних, і негативних індивідуально-психологічних якостей, рис характеру, що сприяють профілактиці негативних явищ;

- формування здорової морально-психологічної атмосфери в шкільних колективах, позитивної громадської думки та настрою, колективних традицій;

- залучення підлітків до різноманітних інтерактивних видів діяльності, які сприяють інтенсифікації процесу профілактиці;

- всебічне забезпечення, допомога у відпрацюванні програм профілактики та її реалізації;

- контроль процесу профілактики правопорушень серед підлітків та оцінка її ефективності.

Серед інших необхідних компонентів реалізації соціально-педагогічного тренінгу у профілактичній роботі правопорушень серед підлітків, науковці виділяють основні принципи:

- опора на потенційні можливості підлітка;

- принцип активізації свідомості й життєвого досвіду підлітка;

- принцип захисту та безпеки навчання і створення сприятливої атмосфери навчання;

- принцип випереджаючого навчання та інші.

Звичайно, що окреслені принципи можуть бути покладені в основу розробок профілактичних програм для підлітків, зокрема:

- робота з педагогами може бути реалізована у межах навчально-виховного процесу на заняття з актуальних проблем профілактики девіантної поведінки, в межах позашкільної роботи; організації психолого-педагогічних практикумів; проведенні інструктажу та організації консультування класних керівників, керівників гурткової роботи;

- робота з батьками може передбачати безпосередньо прямий профілактичний вплив;

- робота з самими підлітками: первинна профілактика; вторинна профілактика; третинна профілактика правопорушень різного характеру

(профілактика та корекція моральної недосконалості підлітків; нікотинової залежності; алкогольної залежності; наркозалежності; залежності від азартних ігор; протиправної поведінки; сексуальних девіацій та ін..).

Запропоновані нами рекомендації розраховані на соціальних працівників / соціальних педагогів закладів та установ як державного так недержавного характеру. Ці рекомендації лягли в основу розробленого нами проект комплексної програми соціально-педагогічної профілактики правопорушень серед підлітків у загальноосвітньому навчальному закладі «Підліток та його права» з використанням соціально-педагогічного тренінгу [див. додаток В]. Ми вважаємо, що якщо такі рекомендації будуть враховані на зазначених рівнях, то соціальні працівники / соціальні педагоги будуть використовувати інтерактивні форми профілактичної роботи на високому рівні і це сприятиме зменшенню виникнення, поширення негативних соціальних явищ у сучасному суспільстві.

Висновки до другого розділу

Проаналізувавши сутність та особливості профілактики правопорушень серед підлітків нами було визначено, що діяльність у цьому напрямі є важливою та невід'ємною частиною сучасних закладів та установ соціальної сфери. Ця діяльність повинна орієнтуватися на здійснення первинної, вторинної та третинної профілактичної роботи щодо поведінки, яка відхиляється від норм, зокрема профілактики правопорушень серед підлітків, метою якої має бути вчасне реагування на це і подальше уникнення проблем та наслідків.

Для роботи з учнями схильними до правопорушень соціальний працівник / соціальний педагог може використовувати такий метод роботи як тренінг, який поєднує консультативну діяльність та практичне виконання різного роду вправ.

Нами було проведено дослідження рівня обізнаності підлітками явища профілактики правопорушень та рівня використання соціальними працівниками / соціальними педагогами в профілактиці соціально-педагогічного тренінгу з досвіду закладів та установ міста Бахмача. В дослідженні взяли участь підлітки закладів середньої освіти (93 особи) та фахівці соціальної сфери (16 осіб).

ВИСНОВКИ

На основі теоретичного аналізу наукової літератури з проблеми соціально-педагогічної профілактики правопорушень серед підлітків та використання інтерактивних методів профілактичної роботи, зокрема соціально-педагогічний тренінг нами були зроблено ряд висновків:

1. На сьогодні у соціально-педагогічній площині тренінг розуміють як запланований соціально-педагогічний процес, який спрямований на надання або поновлення знань, умінь та навичок індивідуума, перевірку або формування ставлення осіб до певних проблем та ідей, моделювання поведінки у групі з метою зміни, оновлення та покращення процесу загального розвитку особистості.

Потрібно зазначити, що тлумачень основного поняття нашого дослідження має широкий спектр:

– це і метод спеціально організованого спілкування, дія якого заснована на активних способах та прийомах групової роботи;

– це і група методів, які спрямовані на розвиток здібностей до навчання та оволодіння будь-яким видом діяльності особистості,

– це і засіб розвитку компетентності у спілкуванні, засіб психолого-педагогічного впливу на особистість та інш.

Звичайно, що це є не весь перелік причин привабливості соціально-педагогічного тренінгу як методу профілактики правопорушень серед підлітків (задоволення комунікативних потреб, програвання реальних ситуацій та їх вирішення, самостійне навчання приймати рішення, це паралельна профілактика та діагностика різного роду негативних явищ у підлітковому середовищі).

Важливими перевагами тренінгу виступає його спроможність оптимізувати процес соціалізації особистості, забезпечувати підвищення рівня соціалізованості підростаючого покоління, що виявляється у здатності до передачі соціальної інформації, задоволені в потребі міжособистісного спілкування, особистісно-професійному самовизначенні, просоціальній

активності, розвиненості лідерських якостей та творчих здібностей тощо.

Отже можна узагальнити, що соціально-педагогічний тренінг забезпечує просоціальний вплив на особистість та сприяє позитивній соціалізації підлітків, його ефективність складається з поєднання практики; активності і бажання учасника змінити щось у собі або своїй поведінці, а також підтримки отриманих на тренінгу знань в реальному житті самим учасником.

2. Розглянувши профілактику правопорушень серед підлітків ми розкрили її як відповідну діяльність, яка спрямована на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих підлітків.

Проаналізовані та узагальнені теоретичні положення, які обґрунтовують поняття соціально-педагогічної профілактики дали змогу виявити, що це комплекс заходів щодо швидкого реагування на кризові ситуації та інструмент впровадження соціальної політики, що виступає основним напрямом соціальної роботи. Змістом її є надання допомоги особам, що потрапили у складну життєву ситуацію, шляхом діагностування їхніх проблем, прогнозування, посередництва, інформаційно-консультативної діяльності, прямої педагогічної і психологічної підтримки, яка стимулює власні сили клієнтів щодо розв'язання їх.

При реалізації профілактичних заходів слід враховувати особистісні характеристики підлітка правопорушника, типології правопорушників, різні форми девіантної поведінки.

3. На нашу думку, для роботи з підлітками – тренінг виступає одним із ефективних методів, так як він надає змогу підліткам засвоїти правильну, соціально спрямовану модель поведінки, модель спілкування в компанії однолітків, друзів, набути соціально значущого досвіду. Саме тренінг дає можливість підліткам відчувати приналежність до групи, яка відіграє істотну роль у самовизначенні підлітка і у визначенні його статусу у колі ровесників, створює особливе відчуття - «почуття ми». Тому тренінг у роботі з

підлітками є найбільш вдалим і ефективним методом.

На сьогодні в практиці можна зустріти різні форми профілактичних тренінгів: тренінг резистентності (стійкості) до негативного соціального впливу; тренінг асертивності або афектно-ціннісного навчання; тренінг формування життєвих навиків передбачає (уміння спілкуватися підлітка, підтримувати дружні зв'язки і конструктивне вирішення конфліктів у міжособистісних стосунках в різних колективах).

4. Нами було проведене емпіричне дослідження рівня обізнаності підлітками явища профілактики правопорушень та рівня використання соціальними працівниками в профілактиці соціально-педагогічного тренінгу.

Для дослідження рівня здійснення профілактичної роботи соціальними педагогами та соціальними працівниками, нами були залучені до анкетування учні 9-11 класів, що склало 93 школяра (Бахмацька гімназія Бахмацької районної ради Чернігівської області, Бахмацька загальноосвітня школа I-III ступенів №1 Бахмацької районної ради Чернігівської області, Бахмацька загальноосвітня школа I-III ступенів №4 Бахмацької районної ради Чернігівської області, Бахмацька загальноосвітня школа I-III ступенів №5 Бахмацької районної ради Чернігівської області).

За результатами емпіричного дослідження реального стану обізнаності підлітками явища профілактика правопорушень ми дійшли наступних висновків, що серед найбільш частіше вживаних негативних явищ серед підлітків були названі тютюнопаління (65%), булінг (50%), дрібні злочини (33,3%), бійки (59,1%), вживання наркотиків (26,8%), залежність від комп'ютерних ігор (56,9%), вживання спиртних напоїв (54,8%).

При дослідженні підлітків щодо використання різних методів профілактики у роботі фахівців соціальної сфери були названі наступні ті, які частіше всього використовувалися при роботі з ними, а це більш традиційні методи роботи: виготовлення постерів та флаєрів (80,1%), виховні години (91,3 %), конкурси / виставки (65,5%), відеолекції та лекції звичайні (59,1%), дебати (54,8%).

При з'ясуванні рівня задоволеністю профілактичною роботою в установах та закладах міста Бахмач підлітками ми запропонували оцінити її за п'ятибальною системою, де 1-2 бали це низький рівень, 3-4 бали – середній рівень та 5 балів – високий рівень. Так ми з'ясували, що більшість опитуваних «задоволені» та «частково задоволені» профілактичною роботою в установах, закладах та мікрорайонах м. Бахмача, що в цілому склало «середній рівень» (78,4% опитуваних).

При опитуванні соціальних працівників / соціальних педагогів щодо використання соціально-педагогічного тренінгу у своїй практичній діяльності ми залучили фахівців Районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (фахівці соціальної сфери – 12 осіб) та соціальних педагогів (4 особи – Бахмацька гімназія Бахмацької районної ради Чернігівської області, Бахмацька загальноосвітня школа I-III ступенів №1 Бахмацької районної ради Чернігівської області, Бахмацька загальноосвітня школа I-III ступенів №4 Бахмацької районної ради Чернігівської області, Бахмацька загальноосвітня школа I-III ступенів №5 Бахмацької районної ради Чернігівської області). За результатами анкетування ми отримали:

- при виборі основних методів профілактики, якими користуються соціальні працівники / соціальні педагоги були виділені: лекції (93,7%), профілактичні бесіди (75%), консультації (100%), виховна година (75%), круглий стіл (68,7%), виготовлення постерів / флаєрів (75%).
- 62,5% фахівців зустрічалися і знайомі з інтерактивним методом профілактичної роботи – соціально-педагогічний тренінг. 43,8 % опитуваних фахівців дали повноцінне визначення цього методу та перерахували його основні структурні елементи. Згідно анкети опитуваних фахівців раз на пів року його реалізують 18,8%, раз в місяць – 37,5% і тільки 25 % опитуваних працюють з таким методом щотижня, тобто систематично реалізують його на практиці
- частина фахівців витрачає на підготовку до соціально-педагогічного тренінгу до 3 годин (75%), інші витрачають цілий день (25%), при

цьому фахівці оцінили власну готовність до його використання у своїй роботі так: не володіють таким методом – 25%, не використовую, бо займає багато часу – 25%, володію на достатньому рівні – 25%, постійно організовують та постійно беруть участь власне сам – 25%.

- значна наголошують на тому, що соціально-педагогічний тренінг формує навички самостійної продуктивної діяльності, комунікативні навички тощо (75%), сприяє створенню ситуації успіху для кожного підлітка (37,5%), навіть були такі фахівці, які зазначили, що практично ніяк не впливає (25%) і ті, що говорили, що це забирає багато часу у підлітка, тому інтерес у них знижений (37,5%).

Таким чином, можемо сказати, що використання інтерактивних методів профілактичної роботи, зокрема соціально-педагогічного тренінгу має певну специфіку, яка полягає у тому, що саме він сприяє активній взаємодії підлітків один з одним та з фахівцями. Даний метод роботи для підлітків є більш цікавими, аніж традиційні методи, а також інтерактивні методи вимагають менше розповіді, більше наочності, активної дії та взаємодії. Для ефективного використання інтерактивних методів необхідна підготовка до них, необхідні технічні засоби тощо.

З метою ефективного впровадження профілактичного напряму роботи соціальних працівників та соціальних педагогів, на засадах використання інтерактивних методів, зокрема соціально-педагогічного тренінгу, ми розробили наступні рекомендації:

1. Налагоджувати співпрацю з організаціями (правоохоронні органи, громадські організації).
2. Збільшувати застосування вербальних методів (тренінги, диспути, дискусії, вікторини, квести, сюжетно-рольові ігри, вправи які активніше залучають слухачів).
3. В організації соціально-педагогічного тренінгу слід уникати таких інтерактивних методів, які спрямовані на «зменшення конфлікту», як голосування, компромісні рішення з метою досягнення згоди при вирішенні

групової задачі.

4 В процесі реалізації соціально-педагогічного тренінгу розглядайте відмінність думок як допомогу, а не як перешкоду при ухваленні групових рішень.

5. Також слід уникати ситуацій, коли ви змінюєте свою думку тільки заради досягнення згоди, не усувайтеся від конфлікту.

6. Сприяти розробці та впровадженню програм змістовного дозвілля на засадах інтерактивних методів (квест, рольові ігри, тренінги).

7. Співпрацювати з волонтерами, які можуть стати контактними особами для дітей, схильних до девіантної поведінки у соціально-педагогічних тренінгах «рівний-рівному».

8. Фахівець соціальної сфери повинен виступати у ролі «наставника підлітка у профілактиці правопорушень».

9. Необхідно використовувати арсенал тренінгу у популяризації ідей здорового способу життя, альтернативних видів діяльності.

10. Стимулювання до використання соціально-педагогічного тренінгу як метода профілактики правопорушень спонукає до активнішої роботи над самим собою соціального працівника / соціального педагога.

11. Створювати умови фахівцям, які спонукатимуть, вмотивовуватимуть його займатися самовдосконаленням у цій сфері (чітка внутрішня організація процесу соціальної роботи; формування позитивної громадської думки у колективі про інтерактивні методи роботи; висунення високих вимог до працівників, поєднане з турботою про них; залучення кожного фахівця до активної діяльності; пропаганда діяльності найкращих спеціалістів; організація дозвілля і відпочинку фахівців, преміювання, відзнаки, подяки, підвищення кваліфікації, реалізація та залучення до проєктів тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. Криминологія: курс лекцій. К. : МАУП, 2002. 295 с.
2. Афанасьєва В. В. Вплив сім'ї та школи на девіантну поведінку підлітка. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2008. № 4. С. 43 – 50.
3. Афанасьєва В. В. Система профілактики девіантної поведінки підлітків у діяльності загальноосвітньої школи / В. В. Афанасьєва // Вісник Луганського національного ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2009. – № 17 (180). Ч.ІІ. С. 167 – 174.
4. Балахтар В.В. Соціально-психологічний тренінг і маніпуляція: навч.-метод. посіб. Буков. держ. фінанс.-екон. ун-т. Вижниця : Черемош, 2015. 431 с.
5. Безпалько О. В. Тренінг як інноваційна форма соціально-педагогічної роботи. // *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2004. № 1. С. 22–28.
6. Березюк О. В., Воронцова Т. В., та ін.. Організація профілактичної роботи у навчальних закладах. Посібник для адміністраторів системи освіти. Київ: «Здоров'я через освіту», 2014. 128 с.
7. Білоус Р. М. Мій професійний вибір: тренінг старшокласників. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. № 12. С.34–38.
8. Будзан О.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх . URL: <http://oipopp.ed-sp.net/>
9. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. М.: Ось-89, 1999. 176 с.
10. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки: методичний посібник для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та безпритульними дітьми та підлітками / За ред. Т. В. Журавель; Авт. кол.: Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна. К., 2010. 168 с.
11. Використання тренінгів у професійній підготовці компетентних фахівців з інформатики. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи:*

збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н.С. (гол. ред) та інші]. Умань : ПП Жовтий, 2011. Випуск 36. 301 с.

12. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. Ч. 1. Теоретична частина. – 2-ге вид., перероб і доповн. К., 2016. 188 с

13. Головатий М. Ф. Соціальна політика і соціальна робота : [термінол.-понятійн. словник]. К. : МАУП, 2005. 560с.

14. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. К. : Академвидав, 2004. 352 с.

15. Дичківська І. М. Основи педагогічної іноватики : навч. посіб. Рівне : РДГУ, 2001. 233 с.

16. Євдокимова Н. О. Соціально-психологічний тренінг як технологія розвитку особистості студента. *Вісник Національного університету оборони України* 4 (41) /2014. С.211-217.

17. З досвіду корекційної роботи практичного психолога і соціального педагога з дітьми з девіантною та деліквентною поведінкою : посіб [Електронний ресурс]. / авт. кол. ; упор. Ю. А. Луценко. – К. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. – 129 с.

18. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» № 609-V від 07.02.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>

19. Зацепин В.И., Бучинская А.М. и др. Семья. Социально-психологические и этич. проблемы: Справочник.– К.: Политиздат Украины, 1990. 255 с.

20. Зверева І.Д. Соціальна робота з дітьми та молоддю (теоретико-методологічні аспекти) / І.Д. Зверева, І.В. Козубовська, В.Ю. Керецман. – Ужгород: УжНУ, 2000. 195 с.

21. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося

поведення): учебное пособие для студ. вузов / Е. В. Змановская. - 2-е изд., испр. - М. : Академия, 2004. - 288 с.

22. Іванєко Ю. В. Аналіз результатів експертного опитування спеціалістів соціальної сфери. Що практикують у своїй діяльності тренінги з клієнтами / Ю. В. Іванєко // Проблеми емпіричних досліджень у психології : зб. наук. праць. – К. : Гнозис, 2009. Вип. 3. С. 275–282.

23. Іванєко Ю. В. Соціально-психологічні засади вибору тренінгових технологій у вирішенні соціальної проблеми. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. К. : Логос, 2008. Т. 7, вип. 15. С. 101–104.

24. Ізбуцька Н.В. Тренінг професійної комунікації соціальних педагогів і соціальних працівників. № 8. 2007. С. 51-54.

25. Інноваційні технології навчання від А до Я / упор. Валентина Волканова. К. : Шк. Світ, 2011. 96 с.

26. Інтерактивні методи навчання : навч. посіб. / за заг. ред. П. Шевчука, П. Фенриха. Щєцін : Вид-цтво WSAP, 2005. 170 с.

27. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід : [метод. посіб.] / уклад.: О. Пометун, Л. Пирожєнко. К. : А. Н. Н., 2002. 136 с.

28. Канюк О. Л., Козубовська І. В. Професійне спілкування в соціальній роботі: методичні рекомендації до вивчення курсу. Ужгород: УжНУ, 2008. 54 с.

29. Капська А. Й., Годлевська Д.М. Включаємо студентів у комунікативну взаємодію: метод. рекомендації. Київ: НПУ ім. М. Драгоманова, 2007. 24 с.

30. Капська А.Й. Технології соціально-педагогічної роботи: навчальний посібник. К., 2000. 372с.

31. Ковчина І. Зміст і організаційно-правові форми роботи з дітьми та молоддю шкільного віку. *Соціальна робота: технологічний аспект*. К.: ДЦССМ, 2004. С.347-355.

32. Коноплицька О.В. До проблеми класифікації неповнолітніх

правопорушників. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2011. Вип. 10, С.138-143.

33. Корсакевич В.В., Терлецька Л.Г. Соціально психологічний тренінг як засіб корекції девіантної поведінки особистості. Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика. *Матеріали Всеукраїнської науково – практичної конференції*. К.: Міленіум, 2002. 424 с.

34. Кошечко Н.В. Тренінг «Молодь обирає конструктивний конфлікт». *Практична психологія та соціальна робота*. № 8. 2007. С. 55-58.

35. Кравченко Ю. В. Проблемно-орієнтований підхід соціального працівника у групових формах роботи. *Проблеми емпіричних досліджень у психології* : зб. наук. праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка. К. : Гнозис, 2008. Вип. 1. С. 287–292.

36. Кравченко Ю. В. Функціонально-позиційний репертуар соціального працівника в тренінгу. *Матеріали наук.-практ. конф. студ. та аспірантів [«Дні науки»]*, (Київ, 12 квіт. 2007 р.). К. : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2007. С. 97–102.

37. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 26.01.2012 № 1/9-58 «Щодо інформації МВС про стан правопорушень у дитячому середовищі» URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/list-mon-ukrayini-vid-03102018-19-596-lis>

38. Лопушанський Ф.А. Профлактика правопорушень серед учнів / Ф.А. Лопушанський. Київ: Владос, 1985. 156 с.

39. Лукашевич М. П. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. для вузів / М. П. Лукашевич, І. І. Мигович. К. : МАУП, 2003. 168 с.

40. Львовичкіна О. Соціалізація підлітків-правопорушників як педагогічна проблема. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2007. № 4. С. 42–46.

41. Маніта В. Соціалізуючий потенціал тренінгової соціально-педагогічної технології у роботі з учнівською молоддю в закладах освіти. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/763#:~:text=%>

42. Методичний посібник по проведенню тренінг курсу для соціальних працівників з питань підбору, підготовки та соціального супроводу прийомних батьків / Г. М. Бевз, А. Й. Капська, Н. М. Комарова. К. : УІСЦ, 2000. 127 с.
43. Мілютіна К. Л. М60. Теорія та практика психологічного тренінгу: Навч. посіб. К.: МАУП, 2004. 192 с.
44. Нагорна А. М. Профілактика наркоманії серед підлітків : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. М. Нагорна, В. В. Беспалько. - 2-е вид., доповн. - Кам'янець-Поділ. : Абетка-НОВА, 2003. - 183 с.
45. Овод Ю. Інноваційні технології в соціальній роботі. *Збірник наукових праць Національної Академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки.* Хмельницький, 2016. № 3 (5). С. 175–184.
46. Організація і методика соціально-педагогічного тренінгу : Навч. посібник / Уклад. : О. М. Шевчук. Умань: ПП Жовтий, 2011. 133 с.
47. Оржеховська В. М. Превентивна педагогіка: навч. посіб. К.: ТОВ “Інтерпрінт”, 2006. 284 с.
48. Оржеховська В. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: Навч.-метод, посібник. К.: ВіАН, 1996. 351 с.
49. Пихтіна Н.П., Новгородський Р.Г. Профілактика та соціально-педагогічна робота з дітьми девіантної поведінки: навч.-методичний посібник. Ніжин: Видавництво НДУ ім. Миколи Гоголя. 239 с.
50. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : монографія; за ред. Н. Г. Ничкало. Тернопіль : ТНПУ, 2006. 424 с.
51. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання. К. : Шк. світ, 2007. 112 с.
52. Рамендик Д.М. Тренінг личностного роста: Учебное пособие. – М.:Форум: ИНФРА-М,2007. 176с
53. Рева М. М. Актуальні методи, прийоми, засоби виховання учнів. *Виховна робота в школі.* 2013. № 5. С. 52.

54. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб.. К. : ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.
55. Словник законодавчих термінів. К.: Основа, 2000. 608 с
56. Сорочинська В. Є. Організація роботи соціального педагога : навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.]. К. : Кондор, 2005. 198 с.
57. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [за ред. І. Д. Звереві]. К. : Центр навчальної літератури, 2008. 336 с.
58. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, О. І. Янкович [та ін.] ; за заг. ред. І. Д. Звереві, Г. М. Лактіонової. К. : Центр навч. літ., 2004. 256 с.
59. Страшко С. В. Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу : [Навч.-метод. посібник для викладачів валеології, основ медичних знань та безпеки життєдіяльності, вчителів основ здоров'я, студентів вищих педагогічних навчальних закладів] / За редакцією Страшка С. В. [2-е вид., переробл. і допов]. Київ : Освіта України, 2006. 260 с.
60. Теорії і методи соціальної роботи : підруч. / за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. К. : Академія, 2005. 328 с.
61. Тренінгові, соціально-реабілітаційні і навчальні програми із формування здорового способу життя в учнівської і студентської молоді : метод. посіб. / Ю. В. Кудрявцева, О. Ю. Осадько, О. М. Гулько [та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Панка, Н. М. Городнової, Н. В. Лунченко. К. : Ніка-Центр, 2008. 180 с.
62. Тютюнник О. Тренінг як форма соціального навчання підлітків при здійсненні первинної соціально-педагогічної профілактики вживання наркотиків // Соціальна педагогіка: теорія та практика. № 1. 2007. С. 89-95.
63. Федорченко Т.Є. Дитяча агресивність: проблеми, профілактики: Навч.-метод.посібник. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю., 2010. 238с.
64. Федорченко Т.Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект:

монографія. Черкаси : ФОБ Чабаненко Ю.А., 2011. 492 с.

65. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання. [текст] : навч. посіб. / В. М. Федорчук – К. : «Центр учбової літератури», 2014. 250 с.

66. Фіцула М.М. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання: Навчально-методичний посібник / М.М.Фіцула, І.І. Парфанович. Тернопіль: Навч.книга “Богдан”, 2008. 432 с.

67. Цюман Т. П. Тренінг як ефективна форма просвітницької діяльності. *Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки* : [Посібник для спеціалістів приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній] / За заг. ред. Р. Г. Вайноли, Т. Л. Лях; Авт.-упор. О.В. Безпалько та ін. – К.: ТОВ «ДКБ «РОТЕКС»», 2007. С. 60–74.

68. Цюман Т. П. Тренінг як форма підготовки соціальних педагогів до професійної діяльності. *Проблеми педагогічних технологій*. Вип. 3–4. 2004. С. 166–171.

69. Шаргородська С. В. Тренінгова робота з підлітками та молоддю (з досвіду роботи соціального педагога). *Соціальний педагог*. 2007. № 11 (35). С. 16–29.

70. Шептенко П. А. Методика и технология работы социального педагога : учебное пособие. М: Академия, 2001. 208 с.

71. Штепа О.С. Тренінг «Актуалізація особистісної зрілості» // *Практична психологія та соціальна робота*. № 2. 2005. С. 42-46.

72. Яремінко О. О. Тютюн, алкоголь, наркотики в молодіжному середовищі: вживання, залежність, ефективна профілактика. К. 2005. 196 с.

73. Яшина Е., Степанова О., Камалдинов Д. Я хочу провести тренінг. Пособие для начинающего тренера, работающего в области профилактики ВИЧ/СПИД, наркозависимости и ИППП. Гуманитарный проект, 2000. 233с.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

обізнаності підлітками явища профілактика правопорушень

ПИТАННЯ				Так	Ні
1. Чи знаєте Ви, які негативні соціальні явища притаманні сучасному молодіжному середовищу? Перерахуйте _____					
2. Назвіть, на вашу думку, ті негативні явища, які притаманні вашому закладу чи оточенню (класі, позашкільних установах, серед друзів)? (перерахуйте їх) _____					
3. Чи знаєте ви, що таке правопорушення? Назвіть їх різновиди:					
4. Чи знаєте Ви про наслідки правопорушень серед підлітків? Перерахуйте: _____					
5. Чи знайомі ви із поняттям «профілактика» та дайте його визначення? _____					
6. Чи були ви учасниками різних заходів щодо профілактики негативних соціальних явищ?					
7. Які заходи щодо профілактики проводилися в умовах вашого закладу чи мікрорайону? _____					
8. Чи знаєте ви, що таке інтерактивні форми роботи? Дайте визначення. _____					
9. Які форми роботи, на вашу думку, більше до вподоби особисто Вам? Перерахуйте: _____					
10. Чи знайомі ви з поняттям «тренінг» та дайте його визначення?					
11. Чи потрібна робота соціального працівника / соціального педагога щодо профілактики правопорушень серед підлітків?					
12. Чи задоволені ви профілактичною роботою в своєму закладі, мікрорайоні?					
– повністю незадоволений(а)	1	2	3	4	5
– частково незадоволений(а)	1	2	3	4	5
– частково задоволений(а)	1	2	3	4	5
– задоволений(а)	1	2	3	4	5
– повністю задоволений(а)	1	2	3	4	5

Додаток Б

АНКЕТА

Для соціальних працівників / соціальних педагогів щодо використання соціально-педагогічного тренінгу у професійній діяльності

Питання	ТАК	НІ
1. Чи здійснюєте ви в своїй діяльності профілактику правопорушень серед підлітків?		
2. Які методи профілактики правопорушень ви використовуєте в своїй роботі, відмітьте:		
– лекції		
– профілактичні бесіди		
– консультації		
– виховна година		
– соціально-педагогічний тренінг		
– квест		
– дебати		
– мозковий штурм		
– обговорення в колі		
– дискусія		
– Case-study (кейси)		
– форум-театр		
– «рівний-рівному»		
– круглий стіл		
– вправи		
– перегляд фільмів		
– відео лекція		
– конкурси		
– рольові ігри (інсценування)		
– виготовлення постерів / флаєрів		
3. Чи знайомі ви з інтерактивним методом профілактичної роботи як соціально-педагогічний тренінг?		
4. Дайте визначення, що таке соціально-педагогічний тренінг? _____		
5. Назвіть основні структурні елементи соціально-педагогічного тренінгу? _____ _____		
6. Як часто ви використовуєте соціально-педагогічний тренінг у своїй роботі?		
– Раз на рік		
– Раз на пів року		
– Раз в місяць		
– Щотижня		

7. Скільки часу ви витрачаєте на підготовку соціально-педагогічного тренінгу?		
– 1 годину		
– 3 години		
– день		
8. Оцініть вашу власну готовність до використання соціально-педагогічного тренінгу у своїй роботі		
– не володію взагалі		
– не використовую, бо займає багато часу		
– володію на достатньому рівні		
– постійно проводжу та постійно беру участь сама		
9. Який вплив на підлітка, на Вашу думку, має використання соціально-педагогічного тренінгу?		
– дозволяє підлітку проявити себе в новій ролі		
– формує навички самостійної продуктивної діяльності, комунікативні навички тощо		
– сприяє створенню ситуації успіху для кожного підлітка		
– практично ніяк не впливає		
– забирає багато часу у підлітка, тому інтерес у них знижений		
10. Чи заохочує адміністрація Вашого закладу до використання соціально-педагогічного тренінгу у роботі з підлітками?		
11. Чи готові Ви брати участь у соціально-педагогічних тренінгах з метою самоосвіти та саморозвитку?		

ДЯКУЄМО ЗА СПІВПРАЦЮ!

Проект комплексної програми соціально-педагогічної профілактики правопорушень серед підлітків у загальноосвітньому навчальному закладі «Підліток та його права»

Проект програми соціально-педагогічної профілактики правопорушень серед підлітків «Дитина та його права» буде реалізована на базі Бахмацької загальноосвітньої школи I-III ступенів №5 Бахмацької районної ради Чернігівської області упродовж 2020-2021 навчального року.

Актуальність

Сьогодні проблема правопорушень є і залишається однією із гострих проблем українського суспільства. Безперечно, правопорушення тісно пов'язані з процесами деморалізації суспільства, бездомності, безробіття, зі стрімким розвитком алкоголізму, наркоманії, розпадом сім'ї, розповсюдженням інших соціально негативних явищ. На тлі цих явищ саме діти перебувають у найтяжчому становищі внаслідок несформованості власної системи стійких моральних переконань, ціннісних орієнтацій, що нерідко викликають неадекватну реакцію на події навколишнього життя.

Структура і динаміка правопорушень, скоєних останнім часом підлітками, викликає занепокоєння суспільства і свідчить про те, що профілактична робота щодо попередження цих негативних явищ є недостатньо ефективною. Особливу тривогу викликають факти, що свідчать про зростання проявів агресивності серед загалом законослухняної молоді.

З огляду на це суттєвого значення набуває проблема профілактики протиправної поведінки на ранніх етапах її вияву. Оскільки, відповідно до механізму формування девіації, поведінкові відхилення зароджуються ще у старшому дошкільному та молодшому шкільному віці як негативні прояви у поведінці, тому основним завданням фахівців освіти та батьків є комплексна профілактика девіантної поведінки. Враховуючи розсуди окремих сучасних дослідників, ми дійшли висновку про те, що саме негативізм у поведінці є

початковим етапом у формуванні поведінкових відхилень, які зароджуються та виникають у молодшому шкільному віці. У цьому віці можна спостерігати досить чіткі симптоми негативних відхилень у поведінці, які за відсутності відповідної корекційної роботи поступово перетворюються в протиправні дії.

Ми щоденно стикаємося із проблемами дитячої агресії, тривожності, неуспішності та хуліганства, тобто з певними, на перший погляд зовсім не значними, відхиленнями у поведінці, що можуть призвести до протиправної поведінки дитини у майбутньому. Саме на попередження таких негативних тенденцій у підлітковому середовищі та підвищення правової культури школярів спрямована наша програма.

Мета програми – формування правової культури учнів, створення умов для попередження правопорушень підлітків, зменшення схильності до протиправних дій, виховання почуття відповідальності за свої вчинки.

Реалізація поставленої мети передбачає досягнення наступних завдань:

1. Попередження виникнення правопорушень серед підлітків;
2. Формування в учнів власної думки та позиції щодо правомірної поведінки;
3. Надання знань, практичних навичок з питань захисту прав та свобод;
4. Підвищення правової обізнаності школярів, вчителів, батьків;
5. Формування навичок здорового способу життя;
6. Використання активної методики взаємодії з підлітком;
7. Надання соціально-психологічної та педагогічної підтримки підліткам.

3. Учасники проекту «Підліток та його права»

Прямі бенефіціари: учні Бахмацької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №5 Бахмацької районної ради Чернігівської (9-11 кл.) – 56 чол.

Непрямі бенефіціари: інші учні школи, адміністрація навчального закладу, вчителі-предметники, класні керівники, соціальний педагог, психолог,

педагог-організатор, батьки, працівники Районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

4. Методичне забезпечення програми

I блок: Робочий план реалізації проекту

Етапи реалізації	Опис заходів для здійснення етапу	Термін реалізації проекту	Результати здійснення етапу
<p>Підготовчий етап</p> <p>Мета: підготовка методичного забезпечення та діагностичного інструментарію</p>	<p>1. Збір інформації для проведення діагностики та подальшої розробки програми (аналіз літератури, передового досвіду з даної проблеми, створення підготовчого матеріалу).</p> <p>2. Аналіз стану схильності учнів Бахмацької загальноосвітньої школи I-III ступенів №5 до правопорушень, обґрунтування актуальності підвищення рівня правової культури підлітків.</p> <p>3. Розробка проекту (визначення цілей, завдань, змісту роботи на кожному з етапів).</p> <p>4. Підбір необхідних матеріалів для проведення запланованих заходів.</p> <p>5. Вибір приміщення, оренда необхідного обладнання.</p> <p>6. Підготовка необхідних засобів наочності: відеоматеріалів, таблиць, буклетів, стендів і т.д.</p> <p>7. Закупівля канцтоварів, дипломів, грамот, призів.</p> <p>8. Запрошення до співпраці представників Районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.</p>	<p>1 місяць</p>	<p>1. Обговорення проблеми проекту, складання плану дій з учнями, педагогами, батьками.</p> <p>2. Створення робочої групи з числа учнів та педагогів.</p> <p>3. Підбір та проведення методик для виявлення проблем.</p> <p>4. Обрані форми проведення запланованих заходів.</p> <p>5. Вибір приміщення.</p> <p>6. Закупівля необхідного обладнання, призів</p> <p>7. Підготовлення засобів наочності.</p> <p>8. Встановлення зв'язків з громадськістю.</p>

<p>Етап реалізації програми</p> <p>Мета: впровадження заходів щодо профілактики правопорушень підлітків в умовах загально-освітнього навчального закладу.</p>	<p>Орієнтовний план заходів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Тематичне заняття на тему: «Твої права та обов’язки» 2. Педагогічна рада «Підліток та правопорушення» 3. Консультації для батьків з питань охорони дитинства 4. Виховний захід на тему: « Закон і ми» 5. Батьківські збори «Роль сім’ї у профілактиці правопорушень» 6. Соціально - педагогічний тренінг «Правопорушення» 7. Круглий стіл для батьків з запрошенням фахівців соціальних служб та правоохоронних органів «Формування ціннісних орієнтацій в учнів» 8. Засідання методичного об’єднання класних керівників «Превентивно-правове виховання школярів та профілактика правопорушень» 9. Виховна година на тему: «Діти – злочин і кара» 10. Тренінг для батьків: «Ефективне спілкування батьків з дітьми» 11. Урок-диспут «Права дитини» 12. Виховний захід на тему: «Вживання алкоголю та наркотиків-як шлях до здійснення правопорушень» 13. Круглий стіл для педагогів «Правове виховання школярів: труднощі, здобутки, інновації» 14. Профілактичні зустрічі- 	<p>7 місяців</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1.Реалізація запланованих заходів. 2.Формування ціннісних орієнтацій, самопізнання, установок на всебічний розвиток особистості. 3.Підвищення рівня правової культури учнів, учителів, батьків, профілактика протиправних дій, скоєння правопорушень неповнолітніми. 4. Контроль за ефективністю проектної діяльності (за необхідності корегування робочого плану)
---	--	------------------	---

	<p>бесіди із представниками Служби у справах дітей, Кримінальної поліції, ЦСССДМ.</p> <p>15. Година спілкування на тему «Захист прав дитини від усіх форм фізичного та психологічного насилля»</p> <p>16. Тренінгове заняття для батьків «Порушення поведінки школяра – наслідок неправильного виховання»</p> <p>17. Бесіда «Кримінальна відповідальність неповнолітніх»</p> <p>18. Брейн-ринг «Подорож країною Закону, Моралі і Права»</p> <p>19. Тренінг для класних керівників «Мотиви девіантної поведінки учнів, стратегія і тактика екстреного втручання в момент порушення дисципліни»</p> <p>20. Підсумкове заняття «Що треба знати про право і закон?»</p> <p>21. Моніторинг ефективності виконання діяльності, передбаченої робочим планом проекту</p>		
<p>Підсумковий етап</p> <p>Мета: аналіз та корекція отриманих результатів.</p>	<p>1. Проведення повторної діагностики для оцінювання дієвості програми.</p> <p>2. Обговорення проблем, які виникли в ході роботи.</p> <p>3. Підведення підсумків виконаної роботи, аналіз завдань, які ставились перед реалізацією проекту.</p> <p>4. Написання звіту про виконання проекту.</p> <p>5. Відзначення учасників, які</p>	<p>1 місяць</p>	<p>1. Оцінка проведеної роботи, виявлення та виправлення недоліків (що вдалось, що можна було б зробити краще).</p> <p>2. Поширення досвіду проведеної роботи через ЗМІ:</p>

	<p>приймали активну участь.</p> <p>6.Оформлення інформаційного вісника із описом результатів проведеної роботи та фотозвітом.</p> <p>7. Після закінчення реалізації програми передбачається проведення різноманітних заходів, спрямованих на підвищення рівня правової культури всіх учасників навчально-виховного процесу, але не таких масштабних і в межах школи. Це будуть здебільшого лекції, бесіди, тренінги, семінари, на проведення яких не потрібно значних фінансових витрат.</p>	<p>публікація статті про результати здійснення програми на сайті школи.</p> <p>3.Обмірковування планів на майбутнє</p>
--	--	--

II блок: Форми організації та напрямки роботи в межах програми

1. **Робота з учнями** : проведення занять з підлітками: бесіди, години спілкування, тренінги та ін.;

- надання знань, практичних навичок з питань захисту прав та свобод;
- сприяння усвідомленню школярами цінності права та здійснення вибору щодо правомірної поведінки;
- формування навичок здорового способу життя;
- надання соціально-психологічної та педагогічної підтримки підліткам.

2. Робота з батьками:

- проведення батьківських зборів, тренінгів, лекторію;
- опитування батьків шляхом анкети антисоціальної поведінки;
- надання методичних рекомендацій з метою правової обізнаності та покращення виховного впливу на школярів.

3. Просвітницька діяльність з педагогічним колективом:

- проведення тренінгу, круглого столу, виступи на педагогічній раді та методичному об'єднанні класних керівників;

- надання методичних рекомендацій з метою правової обізнаності та профілактики правопорушень серед підлітків.

5. Терміни та місце реалізації проекту:

2020-2021 н.р. (9 місяців) , Бахмацька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №5 Бахмацької районної ради Чернігівської області, м. Бахмач, вулиця Пушкіна 3.

6. Очікувані результати реалізації проекту:

Усвідомлення учнями цінності права та здійснення вибору щодо правомірної поведінки. Формування у підлітків навиків законослухняної поведінки та вміння керувати власною поведінкою у рамках закону.

Навчання підлітків грамотно орієнтуватися в правовому просторі. Підвищення рівня професійної компетентності вчителів, які працюють в ЗНЗ. Подолання труднощів у вихованні підлітків батьками.

Взаємодія зусиль педагогів та батьків для попередження протиправних дій та вчинків серед підлітків.

Створення умов для інтелектуального, духовного, творчого розвитку дітей та умов для реалізації творчих ініціатив педагогів та учнів.

Також ми передбачаємо, що розроблена програма допоможе підліткам у сфері спілкування, взаємодії з однолітками, з педагогами, з батьками.

Після проведення програми, діти мають виробити власну позицію щодо різних форм протиправної поведінки, батьки мають отримати інформацію про вікові особливості підлітків та основні передумови виникнення правопорушень у поведінці неповнолітніх. Педагогічний колектив має сприяти розвитку особистості дитини, при цьому не обмежуючись лише формальним викладанням предметів. У вчителів під час взаємодії з учнями має відбуватися «жива розмова» (неформальна). Діалог має сприяти розвіюванню стереотипів та ярликів, що були прикріплені до підлітків.

7. Моніторинг та оцінка ефективності:

Моніторинг здійснення діяльності, передбаченої робочим планом реалізації проекту, передбачає контроль за такими показниками як:

А) на підготовчому етапі: рівень обізнаності учнів щодо своїх прав та обов'язків, поінформованості підлітків щодо поширення злочинності серед неповнолітніх; роль батьків, вчителів щодо формування правової культури підлітків, оцінка практичних навичок з питань захисту прав та свобод, виховання законослухняного громадянина;

Б) на етапі реалізації: ознайомлення з існуючою нормативною базою, законодавством щодо профілактики протиправних дій, скоєння правопорушень неповнолітніми.

Обізнаність щодо відповідальності неповнолітніх за скоєння правопорушення; визначення можливих джерел інформації про підвищення правової свідомості школярів, вчителів, батьків; визначення кількості бажаючих взяти участь у запланованих заходах; надання консультативної допомоги.

Внутрішня оцінка результативності здійснення проекту передбачає аналіз на рівні керівників, відповідальних та учасників проекту наступних показників:

а) узагальнення проведеної роботи, за такими критеріями як завершеність, зрозумілість, інформативність, доказовість, наочність, законність;

б) визначення наявності та впливу на результативність непередбачуваних ситуацій;

в) порівняння та аналіз очікуваних та реальних результатів;

г) дослідження громадської думки про актуальність і доцільність здійсненого проекту;

д) повторне вивчення рівня поінформованості учасників навчально-виховного процесу щодо розуміння сутності правопорушень та їх наслідків для оцінювання дієвості програми.

8. Ресурси необхідні для реалізації проекту:

8.1 Людські:

Спеціалісти Бахмацької загальноосвітньої школа I-III ступенів №5 Бахмацької районної ради Чернігівської області:

Пирогова Наталія Григорівна – заступник директора з виховної роботи – здійснюватиме координаційну роботу, відповідає за фінансування проекту та розподіл коштів;

Сидоренко Світлана Миколаївна – заступник директора з виховної роботи.

Сиплива Олена Володимирівна – соціальний педагог – займається розробкою та проведенням заходів;

Грицай Ірина Петрівна – практичний психолог – надання психологічних консультацій, допомога при підготовці і підведенні підсумків проекту.

Вчителі – допомога в організації заходів, оформленні виставок, інформаційних стендів, надання консультативної допомоги під час виконання проекту;

Спеціалісти Районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

8.2 Інформаційні:

- а) плакати;
- б) буклети;
- в) відеоматеріали.
- г) мультимедійні презентації

8.3 Матеріальні:

- а) приміщення для проведення запланованих заходів;
- б) мультимедійні засоби;
- в) фотоапарат;
- г) комп'ютерна та копіювальна техніка;
- д) канцелярські прилади, призи, сувеніри.

8.4 Фінансові :

- а) державне фінансування; б) кошти спонсорів.

За допомоги нашого проекту ми спробуємо вплинути на розуміння учнями сутності правопорушень та їх наслідків, сформуванню неприязне, негативне ставлення до скоєння злочинів, виховувати почуття відповідальності

за свої вчинки.

Програма розрахована на роботу з учнями 9-11 класів загальноосвітнього навчального закладу. Під час її впровадження передбачена взаємодія з психологом школи, яка допомагатиме у проведенні та обробці діагностичних методик, співпраця з вчителями і батьками учнів.